

SPIRO CIRIXIDHI

BIBLIOTEKA
SHITETIT

854-32

266

PAS NJE NATE

TREGIME

891.985-32

S

266

BIBLIOTEKA E RINISË

SPIRO QIRIXIDHI

PAS NJË NATE

(Tregime)

~~56533~~ 2155

SHTËPIA BOTUESE «NAIM FRASHËRI»

NË STACION

— Nuk do ta arrij, — mendoj dhe u dha këmbëve. Çizmet bënin kllaq-klluq duke shkelur në gropat me plot ujë. Ato lëviznin duke ndjekur njëra-tjetrën shpejt dhe në mënyrë ritmike. Ishte vonë. Do ta kapte vallë autobusin? Kaloi me të shpejtë stacionin e madh para bufesë. Por ai i uzinës ndodhej tutje, atje prapa shtëpisë së kulturës. Kujt ju shkrep ta çonte atje?! E vetëm mëngjezeve?! Dhe ku?! Para xhamisë!

Atë stacion e shihje vetëm mëngjezeve. Pastaj ndryshonte dhe turnet e tjera hipnin te stacioni i madh. Njerëzit mblidheshin aty, që herët.

— Vetëm uzina e re, — thërriste fatorinoja, — asnjë tjetër! — Zëri i saj humbiste në ankesat e atyre që prisnin aty, dhe njerëzit derdheshin brenda. Ngatërroheshin punëtorët e uzinës me ata të tezgjahut dhe të portit. Por, një mëngjez, ai shoferi tifoz i «Partizanit» nuk ndali në stacionin e madh. Autobusi kaloi para turmës rëndë-rëndë, mori kthesën te xhamia e vjetër dhe ndali. Kishte dalë te dera e pasme shoferi dhe kishte thirrur:

— Stacioni i ri i uzinës. Hipni!

Vetëm ata, shoferat e autobusave urban, e njihnin atë si stacion. Dhe kur i pyesje ata, të uzinës së re, se ku hipnin, ata përgjigjeshin: «Aty, te xhamia e vjetër».

Autobusi nxori turirin e vet të shtypur, eci pak dhe ndali, aty më të dalë të kthesës.

— Iku, — foli ai me çizme ndërsa po vraponte. Çizmet ngrinin nga pas stërkala uji të turbullta, që binin mbi fundin e xhakëtës dhe të pantallonave prej doku. Nga e djathta i zuri syri shefin e repartit të frezave, që ecte qetë-qetë me duar të futura në xhepat e kapardinës.

Autobusi u nis. Ai s'arriti dot. Fjollat e bardha të tymit po shkriheshin dalëngadalë. Tutje në rrugën e drejtë rimorkioja lëkundej sa majtas djathtas duke ndjekur autobusin si një fëmijë e bindur.

— Mbeta, — tha punëtori me çizme dhe ndënji në mes të rrugës së lagur pa ditur ç'të bënte. Pa një herë xhaminë me atë minare të lartë dhe u nis drejt kangjellave të hekurta që rrethonin oborrin e saj. U mbështet te hekurat e përdredhura bukur dhe vështrimin ja nguli asaj pllake bronci gjysmë të nxirë, ku shkruhej: «Vepër arti. Mbrohet nga shteti».

— Sa i ftohtë hekuri sot, — mendoj.

— E, iku? — dëgjoj të fliste dikush nga pas.

— Iku! — ja ktheu ai me çizme.

— Po tjetri kur vjen?

— Tjetri? Pas çerek ore.

— Ëhë, — ja bëri shefi dhe nisi të bariste kot së koti.

Pas pak ata u bënë katër. Ai me çizme, shefi dhe dy të tjerë, që erdhën duke nxituar. Nga ata

të dy, ai me çizme njohu inxhinierin e turnit. Tjetrin s'e kishte parë ndonjëherë. Ata të tre u takuan dhe qëndruan në mes të rrugës. Ai me çizme mbeti vetëm. Kot së koti e kishte lënë autobusi.

— E, Adri? E vonove babin sot. — I dukej sikur kishte pranë të birin. I dukej sikur dëgjonte ende zërin që thërriste: «Nuk dua të shkoj në kopsht. Nuk dua. Pse nuk më prure pushkën nga puna?».

Bëri një llogari të shpejtë. Të ikte më këmbë përmes fushës dhe të arrinte më 7. Të priste autobusin tjetër, do të thoshte tridhjetë e pesë minuta vonesë në punë.

Ata të tre ende bisedonin duke tymosur rrugës. Shefi i futi krahun inxhinierit dhe e tërhoqi.

— Hajde të rrimë në klub sa të vijë autobusi tjetër. Inxhinieri nuk fliste. Në fytyrën e tij lexohej një farë ngurrimi.

— Hajde, ore. Një kakao, apo s'piket tani...

Ai me çizme vendosi. Ndezi një cigare dhe mori jashtë qytetit.

— Po ti, s'po vjen me ne? — e pyeti inxhinieri.

— Po iki më këmbë. U bë vonë, — thithi cigaren dhe u nda nga ata. Inxhinieri mbeti i habitur.

Pas, pllaçuritja e çizmeve të atij, që sapo ishte larguar, u tret e humbi në zhurmën e atij mëngjezi të freskët punëtor.

— Paguaj unë edhe një konjak, po hajde, — i thirri inxhinierit ai që vinte për herë të parë në zinën e re.

— Ju shkoni, unë duhet të jem në uzinë. Po iki.

Ai që vinte për herën e parë në uzinë i vuri krahun shefit me kapardinë dhe të dy morën drejt kafe «Përparimit». Inxhinieri nxitoi në anën e kundërt, andej nga kishte kaluar ai me çizme. E arriti. Një copë rrugë e bënë pa folur, pastaj ai me çizme i zgjati paketën.

Lanë pas qytetin dhe muarën fushës.

«Ata të dy po pinë kakaot tani. Kolltukë të butë, buzë të ngrohta mbështetur në filxhanë të bukur. Po mua s'do më ngrohete hiç ai konjak. Do më përvëlonte e prapë akull do ndjehesha atje. Tani jam më i qetë».

Inxhinieri fliste me vete. Po tani s'ishte i vetëm. Pranë kishte atë me çizme që i fliste për punën, për shtëpinë, për gruan e për djalin.

— E qeratai, ç'më vonoi, — përsëriste dhe qeshte. — Nuk do harroj t'i bëj pushkën sot, — foli, dhe të dy u futën udhës që çante nëpër fushën e mbjellë. Ata të dy të stacionit kishin humbur dikë, pas asaj mjegulle, që kishte mbuluar qytetin.

MONTATORI

Andoni kaloi me kujdes korridorin që sapo ishte larë dhe pas pak u gjend në hyrjen e pavionit.

— Përsëri te shokët, — mendoi dhe mori frymë thellë.

Po errej. Mbi gjysmën e kupës së qiellit re të zeza notonin si hije vigane. Kapërceu gardhin me dërrasa që rrethonte spitalin dhe zbriti drejt rrugës së asfaltuar. E bëri këtë pasi te dera nuk do ta lejonin të dilte. Qyteti poshtë ndriste. Vargu i gjatë i llambave neon zgjatej si shirit i zjarrtë e shkrihej në zemër të tij.

Kishte dhjetë ditë që e kishin shtruar me urgjencë në spital. Ishte djegur në gjysmën e fytyrës dhe në dorën e majtë. Dinte vetëm se ishte djegur duke hequr kapakun e fuçisë me karbit dhe asgjë tjetër.

— Jam mërzhitur shumë, — i tha Gjikës, shokut të vet të punës, ditën e dielë.

— Të kam sjellë dy libra dhe një revistë, — i tha Gjika, duke i vendosur bashkë me portokallet mbi komo.

— Habitem me mjekët, — vazhdoi Andoni, — «do të rrish edhe një javë, — më thonë. S'më kuptojnë fare. Unë jam i ri, nuk mund të qëndroj kështu. E përse? Për hiç gjë. Jam djegur dhe kaq. Ju punoni atje deri natën vonë, kurse unë rri shtrirë këtu. Dua patjetër të vij te ju.

Gjikës, tek vështronte Andonin që po i fliste me zjarr, i kujtohej ai Andoni i vogël para shtatë vjetësh, që kapte me duart e vogla çelësat dhe thoshte: «Do të bëhem montator». Dhe u bë. Kalluan vitet që nga ato ditë dhe ja tani po ai Andon po i fliste me aq zjarr për veten dhe për punën. Gjika e kuptonte fare mirë.

— E po, s'ke ç'u bën mjekëve, — i tha ky më në fund për ta qetësuar, — edhe ata zbatojnë de-tyrën.

— Unë po rri kot, s'kam gjë, — i tha prapë Andoni.

— Jo, — ja preu fjalën Gjika. Ti nuk rri kot.

— Kot dhe për hiç gjë, — ja priti tjetri.

— Jo për hiçgjë, — tha Gjika. Ti bëre një heroizëm. Voza e karbitit, në rast se ti nuk do ta kishe hapur, mund të kishte shpërthyer. Ajo gjatë natës kishte marrë ujë dhe presioni brenda ishte rritur. Merri me mend pasojat.

Andoni uli kokën. Atij nuk i vinte mirë kur i flisnin për veten dhe për atë që kishte kryer. Ai heshte.

Gjika u ngrit.

— Po ikën?

— Po iki. Por ti mos u mërzhit. Do vij prapë të të tregoj për montimin e linjës së avullit.

— Kur do të filloni?

— Nesër mbrëma.

Dhe u ndanë.

Provat për montatorët ishin ngjarjet më të shënuara. Tërë ato ditë djerse, munda, tërë ato net pune të palodhur do të mblidheshin në ato orë prove. Aty përzihen emocioni me përgjegjësinë — sukcesi me të papriturën. Në ato prova, uzina do të hidhte hapat e parë të sigurtë, hapa të mëdhenj e të rëndë. Dhe veten e ndjente aty, mes zhurmës së elektromotorëve, mes gurgullimës së mbytur të ujit, që shtyhej i ndrydhur me presion në ato degëzime linjash të reparteve.

— Duhet të jem patjetër dhe unë, — tha.

* * *

Dhe ja tek kalonte reklamata e kinemasë dhe drejtohej nga pjesa e jashtme e qytetit. Mendja i rrihte atje tej, mes pyllit me pisha buzë detit, te provat që do të bëheshin. As i vinte re njerëzit buzë trotuareve, që shihnin fytyrën gjysmë të nxirë të tij dhe pizhamat e spitalit, që i dukeshin poshtë pantallonave. La pas fushën e aeroplanëve dhe u fut në pyll. Në pyllin me pisha dhe me plepa kish-te rënë qetësia. Një qetësi vjeshtake, ku dëgjohej lehtë zhurma e gjetheve që binin. Kaloi një copë rrugë të mirë. Ja, uzina! Nga oxhaku dilte tym. Sipër majave të pishave dukej ndërtesa madhështore e bikarbonatit. Më të djathtë shkëputeshin si meteorë copat e metalit të shkrirë nga saldatri-

çet që punonin në kullën e gëlqeres. Kur arriti, provat kishin filluar. Shokët ishin ndarë; dikush te pompat, dikush te elektromotori, një tjetër te treguesi i presionit. Pa u vënë re, Andoni u ngjit sipër në kaldajë. Presioni po rritej dhe po arrinte 13 atmosfera. Nga lart po ridhte me furi ujët prej fllanxhës së tubacionit kryesor. Andoni rrëmbëu një çelës anglez dhe në mënyrë të rrufeshme u ngjit në katin e tretë. Ishin liruar bullonat. Futi çelësin në dado dhe nisi t'i shtrëngonte. Uji që rridhte me presion 13 atmosfera nisi t'i lagte fashon e dorës dhe po i futej në plagët e djegura. Filluan t'i dhembnin, por ai as që i ndjente.

— Po ulet presioni, — foli Skënderi që po vështronte manometrin.

— Do të ketë avari, — i tha tekniku që po llogariste diçka në blok.

— Nisu vrap dhe ndiq linjën e tubacionit kryesor.

Ujët rridhte nga kati i tretë. Aty mund të shkoje nga dy rrugë. Njëra nga shkallët kryesore të repartit dhe tjetra nga shkallët metalike. Nga e para ishte më e lehtë, por më gjatë. Koha nuk priste. Veprimet gjatë provave flakin tej plogështinë. Gjithshka duhej të bëhej me gjakftohtësi dhe përpikmëri. Gjithshka duhej të mbante vulën e shpejtësisë. Nga ato gjëra varej dhe suksesi. Dhe për të gjithë këto gjëra ishin më se të qarta. Këtë e dinte mirë edhe Skënderi. U kap si mace në parapetat e lyera dhe filloi t'i ngjiste shkallë nga dy. Për një çast u step. Ai pa aty Andonin, e pa mes fushave të bardha. Ai po punonte aty i tëri i lagur, i qullur.

DINUA

Dinua është një nga punëtorët më të mirë të repartit. Në vështrimin e parë të jep përshtypjen e një njeriu të ftohtë. Pothuajse çdo ditë do ta shihje t'i hipte autobusit të punës qetë-qetë e të mos shtynte. Zinte vend dhe treste shikimin në peisazhin që shtrihej pas katrorit të dritares.

Aty, pranë stacionit ku hipnin ata, shtrihej një bar veror. Kamarieret lëviznin si flutura të bardha mes tavolinave. Por vera ikte shpejt dhe zinin shirat. Bari boshatisej dhe Dinua, thellë në qenjen e vet, ndjente një zbrazëtirë. Bari dukej si një send i braktisur nga njerëzit. Tani binin pa pushim gjethe mbi karriget e kthyer njëra mbi tjetrën, mbi tokë, mbi pistën e vallëzimit...

Kishte ditë kur binte shi. E ai shihte të shkisnin nëpër xham rrëketë e hirta. Pikat lëviznin, shtynin njëra-tjetrën, bashkoheshin dhe, duke dredhur në dhjetëra kanale të vogla në miniaturë, derdheshin poshtë kornizës së dritares. E Dinua në ato çaste zinte e mallëkonte shiun.

Kur zbriste nga autobusi, ndizte një cigare nën strehën e administratës dhe merrte nga reparti du-

ke ecur rëndë me ato çizme që s'i hiqte edhe në ditët e nxehta të verës. Kështu ai dukej një tip i mënjanuar. Por shokët e repartit e donin Dinon. Ata e kuptonin mirë atë njeri të heshtur. Ai i habiste shokët me durimin dhe me zellin që tregonte në punë.

Kontrollonte maqineritë me urtësi dhe kënaqej kur gjithshka e gjente në rregull. Po, kur gjente papastërtinë më të vogël, atëherë zemërohej, dhe shumë.

Dinua ishte i kujdesshëm kur zilja binte e ai niste ngarkimin e furrës, s'ja ndante sytë shigjetave të ampermetrave që lëviznin sa majtas djathtas dhe atyre katër butonave plastike të lyera me dy ngjyra, jeshile dhe të kuqe. Tërë ajo furrë e lartë dhe e rëndë drejtohej nga ai. Nga ai ajo mbushej me shtypjen e katër butonave dhe... Në dorë mbante teleshir të ngjyrosur dhe sa herë dëgjonte zilen që e lajmëronte për të ngritur kovën lart, ai linte një shenjë mbi tabelën e zezë, varur në krahun e djathtë. Ato shenja ai i kuptonte. Ato herë merrnin pamjen e hieroglifëve e herë të rreshtave të drejtë, të thyer, të pafund. E në ato çaste ai i ngjante një komandanti të vërtetë. Ato shenja teleshiri për atë s'ishin thjeshtë gjurma të zakonshme vënë mbi tabelë. Ato u ngjanin ushtarëve të vërtetë. Ai ishte komandanti. Ai fliste me ta minuta të tërë. Po këtej ai i niste ata lart, në front. E ndjente zhurmën e gurëve kur kova zbrazej lart, në front. I ndjente gurët të rëkëlleheshin në atë hinkë të madhe, ja, atje ishte fronti. Atje ishte zjarri. Gurët do të piqeshin për t'u bërë gëlqere. Ky ishte stacioni i parë i atyre kokrrizave që do

të lindnin diku në repartet e tjera. Nga ky pult niste jeta.

Por puna për ngarkimin e furrit mbaronte shpejt. As dhjetë minuta nuk zgjaste kjo. «Punë minutash dhe me susta, vëllai im», u thoshte shpesh Dinua atyre që e pyesnin.

— Po rri, o Dino ulu. Mbetë tërë kohën në këmbë, — i thoshin. Ai buzëqeshte. Shokët e kuponin mirë atë. Atij s'i rrihej. Dhe shokët krenoheshin me të kur e shihnin të lëvizte poshtë e lartë repartit duke mbajtur në ato duart e mëdha e tërë lesh parulla, gozhda, listela. Rregullonte portretet, parullat mureve dhe, kur e shihte se nuk ishin vënë mirë, e ndërronte vendin. Kur e mbaronte këtë niste pastrimin e dhomës së elektromotorave, të kompresorit të vogël, — aparaturat elektrike... Dhe, kur dëgjonte zilen, niste sërish ngarkimin.

Kjo ishte puna e tij. Pastaj mblihdeshin në pesëminutshin. Aty zinte një vend, në stolin poshtë të dritares dhe dëgjonte me vëmendje. Diskutonte pasi dëgjonte mendimin e të tjerëve. Kur ishte puna për ndonjë pakujdesi të treguar nga ndonjë prej shokëve, ngrihej, u hidhte një shikim të gjithëve dhe fliste. Dhe kur fliste qëllonte rëndë me fjalët e veta. Dembelët i urrente në kulm.

Kishte ditë që rrinte i heshtur me shokët. Në pesëminutshet nuk dëgjohej të kumbonte ai zë basi, pak i çjerrë i Dinos.

Por një ditë ai u ngrit e foli i pari në mbledhjen e zgjeruar të repartit. Kjo kishte arësien e vet. Kjo mbledhje për të nuk ishte si gjithë

mbledhjet e tjera, të zakonshme. Dhe ja si ndodhi.

Repartit i tyre nuk kishte asnjë femër. Të gjithë ata ishin djem të rinj, me përjashtim të shefit të repartit dhe të atij punëtorit të qymyrit. Repartin e mbanin pastër dhe nuk jepnin asnjë rast që të ndihej mungesa e dorës së kujdesshme të gruas. Këtë gjë e dinte më mirë nga të gjithë Dinua. Edhe pa shoqe, farmaci të vërtetë e mbanin repartin.

Po ja, një ditë prunë dhe pranë furrit pesë vajza. Ato ishin të qeshura dhe të afruara. Nuk ishin të turpshme dhe u miqësuan shpejt me djem-të e repartit.

«U shkrifën zoqtë e korrentit, — mendonte Dinua. Qetësia e mëparshme për të nisi të lëkundej.

— Ja, ato të pesta sikur na e prishën qetësinë, — mendonte edhe në pesëminutëshet. Ato minuta i dukeshin të gjatë si javë. Nxirrte shtëllunga tymi i ulur aty, te stoli poshtë dritares dhe heshte. Kishte nisur të pinte duhan me llullë. Në autobus sërish zinte vendin e vet, por ngrihej dhe ja lëshonte vajzave. Dhe sa herë që ngrihej, një i kuq i lehtë ja mbulonte fytyrën. Kthente kokën lehtë dhe shikonte punëtorët. Ai vështrim të dukej sikur humbiste kot, pa kuptim mes shokëve në autobus. Por, megjithatë një nga ato të pesta e kishte tronditur. Dhe në autobus ai dikë kërkonte. Ajo i kishte flokët e zez, që i vareshin mbi supe. Dhe sytë po ashtu të zez i kishte. Këtë e kishte vënë re mirë Dinua.

Ajo ishte një nga ato të pestat, nxënëset e repartit të tij, që nesër do t'i kishte kolege. Dhe këtë e dinte fare mirë. Kolege! As që e zemëronte ky

mendim. As që e kishte kuptuar se si ishte afruar ashtu me të. Ato, si nxënëse që ishin, punonin me një turn dhe vetëm paradite. Sa shpejt ikte ajo javë. Ajo punonte një kat më poshtë, atje ku gurët e tij përplaseshin me rrapëllimë nga ato lopata të mëdha hekuri, të pjekur e të gatshëm për t'u tretur në ujë.

Kishte kaluar shumë nga ajo kohë, kur ai uronte që ajo javë të ikte shpejt e ai të mbetej vetëm, i qetë, lart vështrimeve të atyre nxënseve, që më parë vinin pa punë aty, në pultin e tij. Tani ai uronte që ajo javë të vinte sa më parë dhe habitej me ditët që gati fluturonin. Një ndjenjë që i ngrohte tërë trupin, një ndjenjë gati e pakuptueshme për të, po zinte fill e po rritej nga dita në ditë. Ajo punonte atje poshtë, por puna, procesi i saj, bënin që të ngjitej shpesh te ai lart. Ajo shënonte sasinë e gurëve, të qymyrit. E ai e ndjente atë tek shfaqej te dera, e lehtë, e freskët, e mirë, me blokun në dorë. E dëgjonte që larg zhurmën e lehtë të hapave të saj. Ato hapa, ai vështrim dhe gjithshka që lidhej me të po bëheshin shumë të dashura për Dinon. Dhe donte që përherë ajo të ishte aty. Ishte gati që kohën, po të kishte mundësi, me ato shpatullat e tij të gjera ta lëvizte e ato orë të kalonin shpejt, mjaft që ajo të shfaqej sërisht aty te dera, mjaft që ajo ta vështronte Dinon tek shtypte butonat, tek kapte saraçineskat e ajrit të komprimuar, mjaft që vështrimi i saj të ndiqte lëvizjen e dorës mbi tabelë. Tani ai nuk kishte më atë shqetësim që e kapte sa herë që ajo hynte në dhomë. E ndjente veten më të lirë. Shokët e kishin parë të zbriste shpesh poshtë, të ecte qetë-

-qetë drejt tavolinës ku punonte ajo e ta ndihmonte. Edhe ajo nuk zemërohej aspak me sjelljen e tij. Ai po ndryshonte para saj. Ai Dino i ditës së parë, pak serioz, i rëndë e i ftohtë. Ai tani kishte ndryshuar. Ai i fliste asaj thjeshtë dhe e ndihmonte për gjithshka.

— Është për t'u çuditur me atë punëtorin e elektroorganos, — u kishte thënë një ditë shoqeve të veta ajo.

Për shoqet e saj, Dinua ishte ai Dino i ngrysur, me llullë në dorë, ulur aty, në stolin poshtë dritares. Ai Dino që mezi të jepte një mirëmengjez të ftohtë. — Ai është akull, — kishte thënë njëra nga ato. Po për të Dinua s'ishte i tillë. Te ai ajo shikonte një shok të vërtetë.

Një ditë ata ishin ngjitur lart në kullë. E para herë që ngjitej aq lart. Sa lart ishte aty. Çdo gjë dukej e vogël: ndërtesat, maqinat, njerëzit. I ishin marrë mendtë dhe ishte mbështetur në krahun e Dinos. Ai kishte ndjerë një drithërimë që i kishte kapur tërë qenjen. Sa do të kishte dashur që ai çast të zgjatej, të zgjatej!

Një ditë ai kishte vendosur t'i thoshte troç se e donte. Dhe do t'i fliste. Nuk do t'i ndodhte kurrë si atë ditë, kur u njojtën për herë të parë. Atëherë ajo kishte hyrë ashtu papritur në dhomën e tij dhe kishte parë poshtë në dysHEME të zbardhinin bishta të hedhura cigaresh. I kishte zgjatur dorën duke i thënë dhe emrin.

— Eh, ç'më polli, o Sabri. — Shante me vete përgjegjësia e turnit, që e kishte lënë pa tavëll cigaresh. Jo. Këtë pakujdesi ai s'do t'ja lejonte kurrë vetes. Ajo e vështronte drejt në sy dhe priste që t'i fliste për punën.

«E, ç'më vështron ashtu, moj vajzë? Ku dre-
qin erdhe tani. T'i kisha dhënë një fshesë dho-
mës». Bishti i cigares gati po i përcëllonte buzën.
Ku ta hidhte? Në dysheme? Nga dritarja? Me rrëm-
bim hoqi cigaren që humbi në pëllëmbën e tij të
madhe. Vetëm kur ajo ishte larguar, ai kishte ha-
pur pëllëmbën dhe cigareja e shuar kishte rënë
në dysheme. E kishte shtyrë me këmbë dhe kishte
pështyrë, sikur fajtor për heshtjen e tij të kishte
qenë ay bisht i shuar cigareje e jo ai vetë. E
ç't'i thoshte! Ishte me të vërtetë ca si «gdhë» në
të tilla punë me vajzat.

— Eh, tha ai. Tani... do t'ja them asaj.

E kishte menduar mirë, do t'i fliste. Nuk do
të rrinte pa folur si atë ditë, kur u njojtën për
herën e parë.

* * *

Një ditë Dinon e panë të fliste i pari në mble-
dhjen e zgjeruar të repartit. Dhe kjo kishte arë-
syen e vet. Atë e habisnin shokët aty në mblëdhe-
je. Shefi i repartit kishte folur drejt. Çdo gjë ishte
më se e qartë. Ajo vajza me flokët e zez mbi su-
pe u propozua për të marrë vendin e punës si kon-
centruese e qumështit të gëlqeres. Po ç'kishin
shokët, pse ngurronin?

Dinua ishte ngritur e kishte thënë se ishte
dakord me fjalën e shefit dhe se shokët duhej të
kishin besim te ajo. Ajo do ta bënte patjetër atë
punë, kishte thënë ai. Shokët e besuan atë, dhe

shumica u ngritën, si të shtyrë nga një dorë e madhe. U ngritën e folën mirë. Ata ngriheshin, shfaqnin lirshëm mendimet e veta dhe uleshin. Dinua, shoku i tyre, buzëqeshte. E ajo buzëqeshje do t'i kishte mbetur ashtu, varur në fytyrën e tij me gropëza anash, sikur njëri nga shokët të mos ishte ngritur e t'i thoshte: — Mendoj se punën e koncertrueses nuk e bën dot ajo».

«Asaj do t'i duhet të hipi e të zbresë kaq herë majë kullës. E atje është lart, shumë lart dhe ka gaz. Veç kësaj...»

Shoku nisi të numëronte një sërë shkaqesh që të mbronte mendimin e vet. Dinua nuk mund të mbahej. Dhe kur shoku i tij mbaroi, Dinua tha: «Çdo punë ka vështirësi. Por çdo vështirësi thyhet e kapërcehet. Ne do ta ndihmojmë atë». Të gjithë thanë se do ta ndihmonin. Dhe ajo do ngjitej lart; më lart se kulla...

Pas mbledhjes, Dinon e panë të nxitonte. Shokët u habitën. Për ta ishte bërë zakon që pas mbledhjes të mblidheshin dhe të shkëmbenin cigare.

Nuk e kuptuan pse u nda ashtu Dinua. Por qeshën me gjithë zemër kur e panë ulur në një nga stolat e autobusit së bashku me atë, vajzën me flokë të zez, koncertruesen e repartit.

KRANISTJA

Kishte vendosur: më nuk do punonte aty. Do të futej në ndonjë repart tjetër. Po për këtë, ajo, kranistja e fabrikës, nuk i kishte thënë njeriu. Kishte vendosur vetë. I ati nuk kishte dashur që të punonte aty, majë kranit, në atë vend mes qymyrit. Por ajo punë e tërhiqte. Atë ditë, e para ditë e praktikës në fabrikën fqinj, kishte mbetur për çaste të tëra e habitur dhe s'ja hiqte sytë atij masivi të hekurt, që lëvizte para e prapa mbi ato dy shina të trasha. Nuk e kuptonte si luante tërë ajo maqinë. I kishin treguar një vajzë të re brenda në kabinë. Kova ulej, ndërsa pjesët e saj hapeshin si një nofull vigane. Pastaj futej thellë në atë pìrg të zi dhe ngrihej lart plot qymyrguri. Lëvizte para dhe derdhej plot zhurmë mbi një copë bunker të madh. «Sa bukur, — kishte thënë. — Ajo e drejton. Ajo vajza atje, brenda në kabinë. Ajo. Sa e re!»

Në vend të saj shihte veten. Në vesh i tingëllbn zilja elektrike: «Qymyr, kaldaja e dytë» «Leva poshtë, djathtas çelësi i dytë... »Do t'i fliste dhe të atit se sa punë e mirë, e bukur ishte ajo.

Dita e parë e punës. Krani fluturonte mbi ato shina. Krani ishte i saj. Ajo e drejtonte atë.

— Të bukur punë që të gjeti çupa. E ku? Ngarkon qymyr! Kështu i kishin folur disa të atit. Atij s'i kishte ardhur mirë për ato që i thanë.

— Lëre atë punë!

Ajo nuk e kuptonte të atin. Ç'kishte ai? Eh, fjalët e botës! I fliste çdo mbrëmje se atë punë e desh, e desh shumë.

— Lëre atë punë, s'është për ty. Thuaju nuk e bëj dot. Më mirren mend, dhe aq, — ja priste i ati.

Ajo heshtte. Tek mendonte se një ditë mund të ikte, e ndjente se do të humbiste diçka të madhe. E ndjente se ajo ëndërr e re, e bukur do t'i grisej, ja, aty para syve të saj. Nuk donte t'ja vrisnin ato ditë, njëra më e bukur se tjetra. Ato ditë i përkisnin asaj. Ajo donte që ato të mos mbaronin kurrë.

Maqinat ishin rreshtuar dhe prisnin radhën për t'u shkarkuar. Krani vraponte. Shoferët përshëndesnin. Të tilla përshëndetje ata shkëmbenin çdo ditë. Dhe deri tutje ajo dallonte atë, maqinën me ngjyrë të kaltër. Të gjitha i shihte mirë andej, lart. Të gjithë i kishte si në pëllmbë të dorës. Mbështetur pas shtyllës së betonit, shoferi i «shytës» së kaltër s'ja ndante sytë. Pastaj i kishte thirrur:

— Ej, kraniste! A po më hipën. një herë aty lartë? Kranistja kishte buzëqeshur.

— Bukur qenke aty lart në kran, — i kishte thënë ai, — por edhe këtu në shytën time s'është keq. Hë?

— Po. Është shumë bukur. — Kaq i kishte thënë. E ndjente se ai po e shikonte tek manovronte e lirë, e lehtë me ato leva e çelësa elektrike.

Ajo nuk dinte shumë për të. Dinte se ai ishte më i riu ndër shoferat që binin qymyr në fabrikë. Dinte se edhe «shyta» e tij kishte ngjyrë të kaltër. Sa e pastër ajo ngjyrë! Kaq dinte për të. Dhe ja, atë e kishte aty në kabinë. E ndjente vështrimin e tij në çdo lëvizje që bënte.

— Ej, ti, ore çun-o! S'ke parë kran me sy...?
— i kishin thënë shokët e vet kur kishte sjellë për të parën herë qymyr dhe kishte shikuar i habitur kranisten.

«Jo, kran kam parë, por kraniste jo», — kishte folur ai me vete dhe ishte larguar mënjandë me shoferat e tjerë. Krani fluturonte. Deri natën vonë shkëndijat e kontaktit me elet e ngjyrosura ndriçonin për një copë herë me një dritë të bukur dhe treteshin në errësirë.

— A i ke parë ato shkëndijat eleve? Kështu i ndrisnin sytë asaj, kranistes. — i tha një ditë një shokut të vet.

— Mba krahun e mos dërdëllis shumë për atë, — ja kishte pritur shoku. Dhe ai nuk kishte folur më. E dinte se shokët e tij e donin të gjithë atë, kranisten e bukur të fabrikës. E donin si motrën e tyre. Dhe ja, tani e kishte pranë. E shihte të bisedonte me ato dhjetëra çelësa e leva. Eh, sa gjëra desh t'i thoshte. Po ku, aty maj kranit?

— Si të duken shokët? — e pyeti.

— Të mirë. Të gjithë të mirë janë.

Shoferat poshtë po i thërrisnin të hapte rrugë.

— Nesër do të shihemi prapë, — i shtrëngoi

dorën dhe i ishte afruar. Ndjeu fare pranë frymën e tij dhe kur hapi sytë ai ishte te dera.

— Mirë u pafshim, kraniste!

— Mirë u pafshim, shofer! — Këto dy fjalë i përsëriti kaq herë ato ditë. Dhe sa herë i përsëriste ndjente në trup ngrohtësinë e trupit të tij, të **duarve të tij**. Sa do të kishte dashur që ato duar të qëndronin ende midis të sajave. Sa do të kishte dashur... Por ai kishte ikur.

Kranistja kishte shkuar në shtëpi duke menduar për të, për të nesërmen, pa ditur se gjithshka do të mbaronte.

— Dëgjo ti! Qysh nesër do të ikësh andej, nga ai vend. Të ikësh nga krami. Nuk dua të dëgjoj të më thonë turli lloj fjalësh për ty: «Të mbe-ti çupa me dorën jashtë, duke përshëndetur shoferat, ajo i hipën ata lart dhe i gjezdis poshtë e përpjetë». Nuk dua të më thonë më të tilla gjëra. Dëgjove? Të ikësh andej, ndryshe s'e sheh punën me sy...

Tani po e kuptonte fare mirë të atin. Ndaj ai grindej ashtu sa herë kthehej ajo nga puna. Ai nuk i desh ata, shoferat. Po përse? Mos vallë të tillë ishin ata? Po ai... Në shkollë kishte lexuar për Cubin e Migjenit. Ai kishte ikur duke e lënë malësoren vetëm me ëndrrat e saj, vetëm me ëmbëlsinë e puthjes së parë. Vallë të ndodhte kështu edhe me të? Të ishte gjë e zakonshme ajo që ndodhi për atë, shoferin e «shtytës» së kaltër?

Desh t'i zbatonte këto mendime dhe i kishte folur të atit.

— Ata i kam shokë, baba, vëllezër.

— Hëm — shokë?! — kishte turfulluar ai dhe nuk e kishte zgjatur më.

Jashtë ishte errësirë e plotë dhe lagjja herë pas here ndriçohej nga vetëtimat. Me të vërtetë të mbaronte kjo ditë kështu? Si i kishte pritur ashtu fjalët e të atit? Nuk kishte pasur forcë t'i fliste për ata, shoferat. Ta dinte mirë i ati ç'njerëz ishin ata! T'i thoshte se ata ishin heronj të vërtetë. Në dhjetorin e vitit të kaluar, heronjtë e tërmetit... T'i thoshte se... E ndjente se kishte qenë e pafuqishme, por ajo do të shkonte përsëri atje.

Tërë atë natë ra shi i madh. Të nesërmen nuk erdhi asnjë maqinë. Ishte vetëm. Kranj ngarkohej me qymyrin e shkarkuar ditë më parë dhe pastaj zbrazej tutje në bunker. S'e kuptoi as vetë, pse ju duk ai ecejak i kotë, pa kuptim, i mërzitshëm.

«Dëgjo ti! Që nesër të ikësh andej. Mjaft më. Nuk dua të më thonë: «Të mbeti çupa me dorë jashtë... tërë ditën gjezdis shoferët poshtë e përpjetë... Dëgjove? Të ikësh, ndryshe s'e sheh punën me sy...»

Fjalët e të atit donin t'i merrnin asaj gëzimin, punën e saj. Ato e kërcënonin për diçka të frikshme. Për një çast vendosi ashtu heshtur dhe pa i thënë gjë njeriu të ikte andej, ta linte kranin.

Por një zë i brendshëm i fliste, e shqetësonte me forcë:

«Turp për ty. Si u tërhoqe kështu? Kaq e pafuqishme je? Eh, kraniste, kraniste!» Kështu do t'i flisnin shokët dhe shoqet e veta. Kështu do t'i flisnin edhe shoferët.

«Më mirë që nuk erdhën ata sot», — mendoi. Atë ditë desh të ishte vetëm në mendimet e veta.

Edhe ditën tjetër nuk u duk asnjë maqinë.
Flitej se kishte rënë shi i madh andej dhe uji
kishte mbuluar fare urën.

* * *

Kaldaja thithte në barkun e vet, si një qenje e pangopur, pircje të tëra me qymyr, që sa vinte e pakësohej. Ditën e tretë krani shkarkoi kovën e fundit. Aty poshtë tij ishin mbledhur mjaft njerëz të fabrikës. Mungesa e qymyrgurit do të thosh-te që pas disa orësh fabrika të pushonte. Oxhaku i kaldajës dukej sikur tymoste i mërzhitur cigaren e fundit. Tërë fabrika priste me padurim maqinat. Ashtu priste edhe ajo atje, majë kranit. Mendonte për tërë ata që kishin mbetur andej. Donte të vinin sa më parë. E mundonte mungesa e tyre. Aty vonë, nga dreka, u dukën dy «skodat» e para. Qymyri sipër karrocërive nxironte tej si një masë e rregullt. Ato ishin plot dhe ecnin rëndë-rëndë. Nga dy shoferët mësoi se kishte dalë lumi. Asnjë nuk kishte mundur të kalonte në atë urë, së cilës i dukeshin vetëm parmakët. Për dy ditë me radhë kishin pritur atje, pranë urës, të binte uji. Por ura sërish qëndronte e mbuluar nga uji. Uzina priste. Këtë e dinin të gjithë ata të maqinave që prisnin varg pranë urës. Dikush kishte dalë vullnetar. Dhe ai varg maqinash kishte parë të çante përpara «shyta» e kaltër. Prisinin me frikë se çdo të ndodhte. Më të dalë të urës rimorkioja ishte përplasur nga rryma në parmakët dhe maqina kishte shkarë në kanal in jashtë urës.

Pastaj maqinat kishin ndjekur njëra-tjetrën,

dhe ai varg i gjatë kishte çarë përpara në mes të ujit të turbullt.

— Po ai? — kishte pyetur ajo shoferët.

— Do të vijë, moj nuse, do të vijë, — i kishte thënë një shofer me mustaqe. Dy nga vargu ynë kanë qëndruar ta ndihmojnë. Ne e dinim që nuk kishte qymyr.

Ato ditë erdhën maqina më shumë se çdo herë tjetër. Pas çdo maqine që shkarkonte, e ndjente se ajo dobësi që i kishte kapur ditë më parë po zbehej. Ajo po bëhej më e fortë. Zgjaste dorën dhe shkëmbente përshëndetjet me shoferët e rinj (kurrë në jetën e vet s'kishte përshëndetur kaq shumë njerëz). Mes duarve që tundeshin dhe oshëtimave të borive që e përshëndesnin, ajo shihte fytyrën e të atit:

«Ata janë të mirë, baba. Ata janë heronj, heronj të vërtetë. Ata sillen me mua si me motrën e tyre».

Vonë, kur po binte mugëtira, arritën dy maqinat e fundit. Qysh tutje dalloi «skodën» e atij. Ajo dukej si një copë qiell i pastër. Nëpër rrugë tërë boritë shpërndanin jehonën e tyre. Dukej sikur flisnin.

Erdhëm! Erdhëm!

Sikur të zbonte çdo mendim të keq, të huaj, ajo, kranistja e bukur, s'pushonte së tunduri dorën nga kabina.

NJË RRUGË

Maqina i kishte lënë matanë xhadesë dhe kishte vazhduar rrugën. Ç'të bënin? Muzgu në atë qytet jugor binte shpejt dhe ti as që e kuptoje se si pasditja i linte vend natës aq shpejt dhe aq pa kuptuar.

Ishin shtatë. Fletëhirrja për stërvitje kishte kohë që u kishte ardhur në qytetin e tyre të vogël rrëzë malit. Por ata e kishin marrë vonë. Në atë orë ata duhej të kishin zbritur poshtë dhe të ishin bashkë me kompaninë. Por... ata tani ishin në rrugë. Shokët duhej të kishin kohë që ishin nisur. Kompania e tyre do të marshonte. Këtë e dinin mirë. Po se ku? — Këtë do ta mësonin kur të mblihdeshin. Por shokët ishin nisur.

— Çdo bëjmë more, — foli më i vjetri ndër të shtatët. Fjalët e tij u dëgjuan mirë.

— Ju thash që pa u nisur mirë. Më hëngri veshi i majtë dhe ters do të na vejë.

— Lëri këto budallallëqe, — i tha ai që kishte folur.

— Të mendosh për tërsllëke do të thotë t'u

besosh paragjykimeve. Apo jo? Ai që foli ishte më i riu në atë grup.

— I lini fjalët tani.

— Vendi i dislokimit të repartit tonë s'është larg. Aty do të mësojmë diçka. Ikim.

— Ikim.

Atë me trup të bëshëm, që duhej të ishte komandanti i tyre, e kishin dërguar lart në kodër, dhe vetë ishin ulur, të mbështetur pas ca shtyllave të betonuara e të lëna ndanë xhadesë. Kishin hequr çantat e shpinës, ndërsa armët i mbanin mes gjunjëve. Vetëm ai me flokë të verdhë rrinte në këmbë. Kapelën e kishte vënë në brez dhe ecte sa nga njëra anë e rrugës — në tjetrën.

Ai më i vjetri pinte duhan dhe bisedonte me dy më të rinjtë e grupit. I fundit fërshëllente një melodi popullore dhe, sa herë që kalonte ndonjë maqinë, ndërpriste këngën dhe hidhte nga një gur në rrugë. Ajo rrugë e jugut rrihej shumë, sidomos mbrëmjeve. Ai numëronte maqinat. Muzgu po ja linte vendin errësirës dhe nata po zbriste e ftohtë. Ndërsa ai që ishte dërguar në kodër po vonohej.

— Po zë veriu, — nuhati ai më i vjetri dhe futi kutinë në xhepin e kapotës. Një erë e ftohtë, por e lehtë po shtynte drejt maleve në jugë tufa të tëra resh.

— Na humbi dhe komisari, — foli ai që numëronte maqinat.

— Pa hidhuni një herë ju të dy lart. Ç'u bë ai? — tha ai më i vjetri. Të dy të rinjtë kaluan rrugën dhe humbën mes selvive të asaj kodre.

— Do na zërë shiu.

— Ju thashë se e kam një me një veshin unë. Tersllëk. Prite shiun tani.

Vetëm njëri nga ata s'kishte folur. Shikonte orën dhe hidhte herë-herë sytë nga qielli lart.

Retë, si të ngarkuara me një barrë të madhe, po rendnin gjithnjë e më shumë. Dukesh sikur një dorë e fuqishme i shtynte nga malet. Shiu po afronte.

— Dëgjove Lipe Gërlaja, që gurlanë të hëngsha. Ai më i vjetri shante Lipen. Lipen, postierin e qytetit. Ata të kompanisë mund të ishin dhe në majë tani.

* * *

Dera u hap, dhe në dhomën e ngrohtë të oficerit të rojes, bashkë me erën e ftohtë që kishte zënë e frynte, u pa të hynte ai që ata e thërrisnin komisar. Nisi t'i tregonte qartë dhe prerazi pse kishte ardhur dhe ç'donte. Oficeri, disi i habitur në fillim e mori veten shpejt. Për të ishte gjithshka e qartë. Korrieri i qytetit e kishte vonuar thirrjen tri orë. Nga ai që e thërrisnin komisar mësoi dhe pse ishte vonuar fletëthirrja. Një farë Lipe Gërlaja kishte dasmë atë të dielë. Ishte bërë gjysh. Gëzonte mbesën dhe ishte pirë Lipja.

Linjat u vunë në shërbim të atyre që prisnin në rrugë. Linjat nisën bisedën e vet të ftohtë, sa të heshtur aq dhe plot zhurmë, sa të qetë aq të shqetësuar. Me gjuhën e vet telat po merrnin e po jepnin me njëri-tjetrin. Ata po prisnin jashtë në rrugë, ata donin të dinin për shokët. Ku ishin? Ç'drejtim kishin marrë? Ç'do të bënin?

Një ushtar hyri me një barrë dru të prerë dhe i uli poshtë. I futi pastaj sobës tri-katër kërcunj të mirë dhe u shtri në krevat.

Ç'zjarr mbajnë ato! — i vajti në mendje atij që i thërrisnin komisar.

Këtu bën ngrohtë, — mendoj dhe i hodhi një sy dhomës. Ai pa dy shtretër metalikë të rregulluar mirë me çarçafë të bardhë e të pastër. Në mur portreti i shokut Enver dhe te dritarja e vogël, mbi një grumbull librash, zbardhte boria. Ai ushtari duhej të ishte borizan. Mbi një tavolinë të vogël ishin gazetat e ditës dhe sahati. Te sahati i ndali sytë. Ai satelit, që vinte vërdallë fushës së sahatit, ju duk sikur lozte me të, sikur lozte me shokët që prisnin jashtë. E shihte tek i ngjitej dy mbëdhjetës dhe pastaj t'i zbriste fushës poshtë me vrull dhe shpejt. Ai e ndjente kohën të ikte ashtu pa kuptuar në atë dhomë të ngrohtë. Sahati vazhonte rrugën e vet monotone. Ngjitej-ngjitej lart dhe pastaj ulej poshtë me vrull për t'u ngritur sërish. Në atë të zbriturën e tij të shpejtë i dukej se shihte shokët e kompanisë tek ngjiteshin qafave, grykave, shihte shokët tek largoheshin.

— E saktë. Të presim! — dëgjoi oficerin e rojes. Ai që e thërrisnin komisar pyeti:

— Do të presim më?

— Edhe pak. Vendi u mësua. Drejt malit X. Nesër zbresim poshtë dhe ecim anës lumit.

Nga larg u dëgjua mbytur oshëtimi e një bu-bullime.

— E ç'të presim më?

— Sonte mund të rrini dhe këtu. S'dihet ç'thotë operativi.

Komisari heshti. Oficeri i zgjati paketën dhe ky mori një cigare pa vënë re ç'paketë ishte. Hordhi sytë nga sahati. Sahati vazhdonte si gjithnjë rrugën e vet, në fushën e bukur e plot yje të vegël.

«Po si dreqin ikën kjo orë kështu». Thithi thellë cigaren dhe ju drejtua oficerit.

— Si thua ti. Po sikur të nisemi?

— Këtu vende ka boll.

— Ju e bëtë tuajën.

— Është kohë e keqe dhe vështirë t'i arrini nëpër natë.

— Vështirë... Por...

Ai u nis, Oficeri e pa tek varej poshtë drejt rrugës. Soba tymoste dhe era loste me shtëllungat e hirta të tymit.

* * *

Qysh larg u ndien hapat e atij që i thërrisnin komisar. U pa cigarja tek lëvizte mes selvive dhe pastaj vetë ai, i madh, që lëkundej duke zbritur në rrugë.

— Më në fund erdhi, — thanë ata dhe u mblodhën rreth tij.

— Kompania ka katër orë që është nisur drejt malit X. Nesër ajo kapton matanë dhe zbret poshtë drejt lumit, — tha ai.

— Dëgjove, o Lipe, — foli një nga ata dhe u çua në këmbë.

— E për këtë u vonove dy orë.

— Prisja urdhër.

— E çdo të bëjmë, o komisar?

— Unë them të nisemi, — u dëgjua ai që nuk kishte folur asnjë fjalë.

— Eja në vete. Pa shih andej, — foli ai që shante Lipe postierin dhe tregoi malin përballë, që ngrihej i zi dhe i frikshëm.

— Mund të rrimë dhe këtu sonte, kështu më tha oficeri lart.

Ata heshtën.

U ndie qartë zhurma që bënë pikat e shiut. Ishin pikat e para të mëdha e të rralla të një shiu të mirë.

— Tani the një fjalë të mirë, — tha ai që numëronte maqinat.

— Po të flemë këtu sonte, ata s'kemi për t'i zënë kurrë. Kompania gjithmonë ecën, marshon,

— Ti je komisar këtu. Vendors, thuaje fjalën tënde.

«Eh, xha Halimi, më i vjetri i grupit tonë, por edhe më i ri. S'bëra mirë që u thashë se mund të rrimë këtu sonte? Ndoshta. Por desha ta shohisja mirë këtë punë. Se nuk është e shkurtër rruga, xha Halim. Natë është — shiu po ja nis shtruar. Do ta kemi ca të vështirë. Po u nisëm, do të ecim të sforcuar. Do t'i arrijmë në rrugë e sipër ata.

— Detyra, komisar. Edhe kjo detyrë është. Ata thanë të presim. Po s'kemi ç'presim më. Duhet të nisemi. Apo jo, xha Halim? Ti pret nga unë...

— Kompania ecën me temp marshimi. Po të ecim me ndalësa të pakta dhe mirë nesër në mën-

gjes jemi pranë kompanisë. Do të nisemi.

Të parët që folën pas tij ishin dy të rinjtë dhe xha Halimi.

— Të nisemi, komisar.

— Rrugën për në mal e di unë mirë. Kam udhëtuar dhe natën andej, — foli ai që kishte heshtur.

— Thash unë, ters, më hëngri veshi.

— Dër-dër dhe ti me atë vesh. Ndonjë ditë do të ta presim fare, se na hëngre, — foli xha Halimi dhe u ngrit.

Të gjithë u ngritën dhe po hidhnin çantat e shpinës krahëve. Ai me cullufe të verdha shikonte i habitur herë shokët, që kishin rrethuar komisarin, dhe herë atë që numëronte maqinat.

— Me tërë mend e keni ju, — foli ai që numëronte maqinat.

— Ec e mbushi mendjen këtyre, — pasoi ai me cullufe të verdha.

— Po do patakset dynjaja me ne kur ta marrë vesh. A iket nëpër natë? Po ne do plevitosemi!

— Ky është urdhër, dhe urdhëri s'di dërc-vërc, — foli xha Halimi.

— Urdhëri thotë që të presim. Ndoshta rrimë këtu sonte. Dhe atyre të komandës s'u ikën mend-të të na dërgojnë nëpër shi lart në mal.

Pikat e rralla të shiut u shtuan dhe pas pak ja nisi një shi i mirë e i shtruar. Era po i shtyn-te retë gjithnjë përpara. Tutje, lart në kodër, nga rrezet që lëshonin dritat e kapanoneve të asaj qyteze, dukej sikur binin kolona të hirta uji. Ai që numëronte maqinat u ngrit dhe qetë-qetë kaptoi rrugën.

— Ku shkon ti, — i bërtiti atij xha Halimi, por ai vazhdoi të ngjitej lart. Shokët heshtën. Dukej sikur ai do të humbiste tej në ato kolona të hirta uji, do të fshihej pas tyre e do t'i linte shokët në rrugë. Njëpër shi u ndie zëri i fortë i komisarit.

— Petro! kthehu! — Ishte urdhër ai zë që kumboi nga rruga.

Ai u kthye dhe ndenji një copë herë lart, mes selvive që nxinin. Pastaj u ul poshtë dhe ndali mes rrugës pranë gurëve të bardhë e të lagur. Çdo gur përfaqësonte një targë, një maqinë, një qytet.

Shokët po e vështronin, ata po e prisnin.

— Po ata që janë përpara, a nuk po ecin nëpër shi? Shiko xha Halimin, — tha komisarari. Dhe ata u nisën. U nis dhe ai. Ngadalë, ngadalë u bashkua me ta dhe doli në krye.

— Cigareja në rresht ndalohet, — e ngacmoi komisarari.

— E drejtë, shoku komisar, — foli ai dhe ngriti këpucën për ta fikur.

Ata ecnin, pas zbardhnin shtyllat e betonuara dhe gurët e lagur mbi rrugë.

PAS NJË NATE

Jo. Këtë ai nuk e priste kurrë. E kishte pritur sikur të ishte njohur me të. E kishte mbajtur pranë. Gjashtë muaj të tërë e kishte prurë rrotull atyre maqinerive të mëdha si një çupë të vogël, si motrën e vet. I tregonte edhe për gjërat më të imëta të punës. Dhe ajo e dëgjonte e habitur. E kapte një dëshirë e vetme që ai, ustai i saj, Petrua, të fliste, të fliste.

Ato katër maqina të rënda e të mëdha filluan të hyjnë në bisedat, në mendimet e saj. I pëlqente t'i krahasonte ato me viganë që lëvizin krahet e veta pa pushim.

— Ja, ai avull i vë në lëvizje ato, — dëgjonte ajo. Avulli vinte diku nga kaldajat, ndahej në degëzime, që përthyheshin majë skelerive dhe futej brenda në sallë. Kur binte mbrëmja dhe ndizeshin dritat, hijet e tyre formonin mbi rrugët e asfaltuara dhjetëra qënje pa kuptim. Kur bënin shkarkimin e avullit ata të ndërtesës përballë, fashat e dritës mbuloreshin me re të bardha uji dhe avulli, dhe atëherë, ato qënje pa kuptim të skelerive nisnin e lëviznin mbi asfalt. Ato bëheshin të

gjalla, plot jetë. E tek shikonte, i kujtohej ajo ora e fizikës në vitin e tetë kur profesori u fliste për maqinën e parë me avull... Njerëzit ishin larguar plot frikë, kur e kishin parë të bariste rrugëve të qytetit. Ajo maqinë për ta ishte djalli vetë. Dhe një ditë e kishin shkatërruar. Ata e kishin vrarë «djallin e bardhë» që lëvizte atë.

E ja, atë djall e shihte ajo të vraponte nëpër shekuj e të arrinte në ditët tona. Të shtrinte krahet e veta deri në uzinën ku punonte ajo.

Atëherë, ai «djalli i bardhë», që kishte bredhur në shekullin 18, kthehej në një emër të thjeshtë dhe të njohur: «Avull me presion 13 atmosferë». Ai ishte aty, i ndrydhur në ato mure hekuri, i detyruar të shtynte pistonin, sa para prapa. Dhe hijet e skelerive, që bridhnin si qenje të gjalla, s'ishin tjetër veç hije...

«Të dëgjoj, usta, të dëgjoj»...

Por ai e dinte se asaj i pëlqente të ëndërronte, të fantazonte në mendjen e saj gjithfarë gjërash dhe nuk e ngacmonte më tej. Kështu kishte ndodhur dhe me të kur kishte ardhur këtu para shtatë vjetësh. Po tani?! Ohu! Ikën fluturimet e rinisë. Sa ndryshime ishin bërë në ato shtatë vjetë... Kishte krijuar edhe familje. Kur kishte ardhur, ajo e kishte thërritur Petron usta. Dhe ai mundohej të kapte te kjo fjalë dhe qeshjen më të vogël ironike, por më kot. Ajo e vështronte në sy, pa ndrojtje dhe në fytyrë i ndehej një buzëqeshje e pastër dhe e singertë.

«Hej, ta hajë dreqi, — mendonte. U bëmë edhe usta, pa le! Sikur u plakëm. Usta?!»

Por jo. Edhe ai mund të fluturonte, mund të

ëndërronte dhe tani. Dhe ndodhte shpesh që dhe ai ato maqina të mëdha e të rënda t'i krahasonte me gjithfarë gjërash. Por atë natë... Atë natë ato i dukeshin si mullinj ere të harruar, që s'dinë ç'bëjnë veç rrotullohen me ato rrotat e tyre të stërmëdha duke shpërndarë stërkala të vogla uji dhe vaji mureve të repartit. Ai s'kishte kohë të merrej me fluturime. Jo. Në asnjë mënyrë nuk mund të mendonte për gjë tjetër, gjersa ajo fletërrufe të qëndronte varur në atë stendë të vogël, që e kishte lyer vetë dhe ku me një penel të hollë kishte shkrojtur me të kuqe «Cilido pa frikë dhe me shkronja të mëdha të shkruajë çfarë mendon ai për punën dhe për njerëzit».

Ajo fletërrufe i kishte prishur humorin, dhe ajo natë po i dukej e gjatë, pa mbarim. Ajo fletërrufe mbante poshtë emrin e saj, nxënëses së tij. Asaj që e kishte mësuar vetë, asaj çupe 17-vjeçare që i kishte dhënë dorën, kur të tjerët thoshin «Është punë e rëndë këtu. Duhet burra». Jo, jo. Këtë ai nuk e priste kurrë nga ajo. Fletërrufeja qëndronte varur në stendë dhe i dukej sikur tallej me të, i dukej sikur qeshte me ndihmën që i kishte dhënë asaj. Rrinte ulur para aparateve, me sy të ngulur te ampermetrat, por vëmendjen nuk e kishte te ata.

Shoku i turnit, më i ri në moshë dhe në profesion, e shihte ashtu të zymtë tek bluante me vete dhe nuk i fliste. E kishte lexuar dhe ai fletërrufenë dhe e mirrte me mend se nuk ishte gjë e vogël. E sidomos për atë, Petron. Por Petrua vështronte i habitur dhe i zymtë, dhe shoku heshte. Atij i ishte prishur humori. E jo vetëm

kaq, por atë natë nuk e nxinte vendi. Ngrihej nga stoli dhe bariste rrotull maqinave që shfrynin si kuaj të tërbuar dhe lëviznin volantet e tyre pa pushim.

«Jo, mo vëlla. Nuk shtyhet dot kjo natë kur je me mendje të ngritur, — i thoshte vetes. — Esido mos në turnin e tretë. Duhet të jesh me humor të mirë. Humori i gjallë, gjysma e punës. Po ec e kaloje këtë natë. Ec e kaloje, vëllai im, kur ja, aty, dy hapa larg teje, në stendën përballë maqinës së dytë, ajo fletërrufe të shikon e të duket sikur të flet në çdo minutë. «Ej rregullohu. Ti sikur s'ke besim te ne, te nxënëset e tua. Ne mund t'i drejtojmë vetë maqinat. Kij besim te ne usta...»

Ai kishte heshtur. Ai s'ishte përzier fare me këtë gjë. Të tjerët flisnin, diskutonin në mbledhje, ai jo.

«Pse tregoheni kaq indiferent ndaj këtij problemi...» kështu shkruante ajo, nxënësja e tij, në fletërrufe. Eh, ç'natë e pambaruar. Po janë edhe më të rënda vështrimet e shokut që të shpojnë si thikë.

Ishte ora një pas mesit të natës kur punëtori i gazit rrotulloi ventilin e madh ku shkruhej CO₂ tharje. Zhurma e zinxhirit mbi trupin e volantit të saraçineskës sikur e zgjoi Petron nga një ëndërr e gjatë, e rëndë. Dhe ai nisi të vështronte atë që po i jipte zinxhirit. E pastaj e pa të shkonte drejt telefonit. «Ja, tani do ta shohë atë, fletërrufenë, mendoi». Punëtori i gazit kaloi maqinën e parë dhe u ndal para stendës. Ndezi një cigare dhe pastaj nisi të lexonte fletërrufenë. Petrua e

vështronte. Punëtori e lexoi, dhe, sikur të mos kishte gjë në ata rreshta, eci drejt receptorit.

«Ç'njerëz ka kjo botë. Indiferent?!» — mendoi Petrua, ndërsa në vesh i buçiste zhurma monotone e maqinave, që shtynin e shtynin pa pushim gaz drejt ndërtesës përballë. Nxori edhe ky një cigare. E ndezi dhe e thithi thellë. Në vesh i vinin të turbullta copëra bisedash që bënte punëtori i gazit në telefon! «Va. .... akum?..... Në rregull.....

Pastaj vështrimet e të dyve ishin kryqëzuar. Ej sa i rëndë ky veprim. Dhe punëtori kishte dalë jashtë duke ecur në errësirë drejt repartit të vet.

«Po ai pse pa ashtu?! E çuditshme — thithte cigaren dhe thellë me mushkëri ndjente ta trazonte diçka e ngrohë. «Sa e rëndë kjo natë». Atë natë ai kishte lënë mënjanë bisedat me shokun e turnit, shakatë kur shkëmbente cigare me dispeçerin e uzinës apo me punëtorin e gazit. Dhe qyfyret e orëve dy tre pas mesit të natës në telefon i dukeshin si gjëra hiçe. Po pa ato nata nuk kalohej. Këtë e dinte mirë ai. Ato ishin bërë pjesë të punës. Po nuk desh të mendonte për to. Ajo fletërrufe e shqetësonte. Humori ishte prishur.

«Po shoku sontë ç'ka, hë?!... S'jam unë në rregull më duket». Pas një çerek ore ai pa përsëri siluetën e punëtorit të gazit tek lëkundej mbi rrugë. Sërish u dëgjua zhurma e zinxhirit mbi volant dhe copat e bisedave në telefon. Pastaj punëtori i gazit ishte afruar dhe i kishte hedhur dorën në sup. Nuk e kishte mendjen te ato që zuri t'i thoshte ai. Dhe cigaren që i zgjati e mori ashtu, in-

stinktivisht dhe ashtu në tym e vuri në buzë. Por ato fjalët e fundit i dëgjoji mirë, ato i erdhën në vesh të qarta.

«Punë çupërinash Petro vëllai, gjëra të vogla. U është zgjatur shumë atyre sot...»

I kishte ardhur mirë për ato që kishte dëgjuar nga ai, por nuk kishte folur. Vetëm cigaren e thithi, dhe përsëri thellë në mushkëri ndjeu t'i ngacmonte qenjen diçka e ngrohtë, diçka e kundërt me ato që thoshte punëtori i gazit. Punëtori kishte dalë kur Petrua u ngrit sërish nga stoli përballë aparateve. I kujtohej biseda që kishte bërë me sekretarin e Partisë. «Mendime të tilla kanë zënë vend mes mendimeve të shëndosha për vite me radhë. Dhe ato do kohë t'i çrrënjosim nga vetja, nga të tjerët. E në këtë luftë asnjë nuk duhet të rrijë asnjans. Secili të thotë fjalën e vet. Ne do t'u besojmë atyre edhe gjëra më të mëdha...»

E kur e dëgjonte të fliste ashtu i mbushej mendja top se s'kishte njeri që të mund ta sqaronte më mirë se ai, sekretari i uzinës. Mendimet thjeshtësoheshin, gjithshka kthjellohej, bëhej e qartë, e kuptueshme. Ai, Petrua, e kuptonte fare mirë sekretarin.

Por nxënësja e kishte thënë fjalën e vet. Boli kishte pritur. Mendimet ishin radhitur qartë, në ato pak rreshta varur te stenda: «Kij besim usta... Indiferent... Me të tilla fjalë ishte qendisur ajo fletërrufe. Po. Ishte rritur vajza, kishte ndryshuar. Thellë e ndjente veten të ofenduar, të ulur. Të paktën ta kishte nga ndonjë shok, por jo nga një dorë çupe. Po me fjalët e punëtorit të gazit s'pajtohej.

Volanti rrotullohej duke shpërndarë anash stër-kala uji dhe vaji, që ngjiteshin pastaj murit të repartit.

«Eh. Ja gropa. Ka një muaj që është mbushur edhe as që jam kujtuar për ta pastruar... Rehati?! — mendoi.

Po e ndjente se indiferentizmi i tij nxirrte kokë kudo, dhe këtu në punën e përditshme, në volantet e maqinave, që sa nuk cikeshin me ujin, në gropat e mbushura plot.

«Ja kam varur punës», — mendoi.

Përrjashta nga lindja kishte nisur të zbardhëllente. Ef, ç'e gjatë kjo natë», — foli me vete dhe vështtrimin e treti tutje, andej ku ngjyrat kishin nisur t'i linin vendin njëra-tjetrës. E zeza po tretej dhe humbiste në një kaltërsi të zbardhur, ndërsa më poshtë, në lindje, re të kuqe dukeshin si trëndafila varur mbi krahët e nënave, që pas pak ata të N/stacionit do t'i fiknin. S'ngopej së pari ato tufa resh. Ata trëndafila varur aty-këtu mbi linjat e gaz-gëlqeres dhe të avullit dhe që degëzoeshin mbi skeleritë metalike do t'i mbeteshin përherë në mendje si mendime të kuqe. Mori frymë thellë. Freskia e atij mëngjezi të bukur ja rrëngethi krejt trupin.

«Ndoshta ajo ka të drejtë», — mendoi. Pa shokun që po kontrollonte maqineritë dhe i buzëqeshi. Shoku e pa të habitur dhe gogësiu duke shtritur krahët. Këmbët e çuan vetë para stendës. E përpiu të tërën me një vështtrim. Në mes të rresh-tave i dukej sikur shihte fytyrën e nxënëses së vet, me atë buzëqeshjen e çiltër që ndjehej sa herë që e thërriste usta Petro. E çuditshme, — foli si e

lexoi fletërrufenë për herë të dytë. Atë, nxënësen e vet, po e shihte aty mes maqinave të drejtonte si mjeshtre e vërtetë. Aty ishte vendi i saj. I takonte. E ndjente se as që po i mbetej qejfi nga ato që po lexonte. Dhe vështrimin e shokut të turnit, që i ishte dukur si thikë, tani po e ndjente të afërt — shoqëror.

— Nxënësja ime e vogël, shoqja ime e mirë, — foli me zë, por nuk e dëgjoi njeri. Zhurma e maqinave përzihej me këngën e shokut të turnit. Ju shkrep të këndonte. Dhe këndoi. Kështu nata ishte thyer plotësisht dhe drita e bardhë e atij agimi përhapej e lirë, e freskët, kudo.

ATY KU RRUGA MERRTE KTHESË

Të tre bashkë dolën nga reparti. Jashtë bënte ftohtë. Ata ngritën jakat e xhaketave. Hijet e tyre, pasi u lëkundën për një kohë të shkurtër në rrugën e asfaltuar, u shkrinë me errësirën e natës. Kur kaluan përballë ndërtesës tetëkatëshe, që ata e thërrisnin zemra e uzinës, dy nxituan duke vënë dorën në sy.

— Ende s'i iku era të flamosurit? — foli duke fërkuar sytë njëri nga të dy, ai që kishte një palë mustaqe të zeza e që dukej si marinar.

— Jo, or jo! Duhet të fryjë një tramundanë e mirë pa ta heqë atë këtej, — ja priti tjetri, veshur me një xhaketë meshini, që i përngjante një peshkatarit të regjur.

— Po ty, o Jorgo, mos të janë zënë hundët sot? — pyeti njeriu me mustaqe të tretin, që i kish-te arritur dhe nuk po fliste.

— Mua? Jo. Pse pyet?

— Unë? Kot. Të pashë që as e prishe terezinë. Amoniak. Kisha dëgjuar për të... — heshti për një çast dhe, pas pak, shtoi me një zë autoritar: — Qenka ndryshe të dëgjosh për një gjë dhe krejt ndryshe ta ndjesh atë.

— Është ca ndryshe, — foli i dyti dhe u zgjati paketën shokëve.

— I tmerrshëm, — shtoi i pari dhe ja dha të qeshurit, ndërsa cepat e mustaqeve i arritën deri te veshi.

Jorgua ndezi cigaren dhe heshti përsëri. Nuk e kishte mendjen aty. Dukej sikur bisedonte vetëm me cigaren. E thithte shpejt dhe thellë. Pastaj e flaku tej bishtin. Dhe bishti, si bëri një hark të zjarrtë, u shua në një pellg me ujë. Ai ishte zemëruar me të dy shokët. Çuditej se si të dy ata, edhe ai që dukej si marinar me ato mustaqe të pre-ra bukur, edhe tjetri me xhakatën prej meshini, mund të flisnin e të qeshnin pas asaj që kishte ndodhur gjatë turnit të tyre të punës.

Në autobus pritën sa erdhi i gjithë turni. Pastaj maqina u nis. Uzina ndodhej larg qytetit. Por ata njëzet minuta kalonin pa u ndjerë dhe shpejt. Edhe atë natë, kur autobusi ecte nëpër rrugën që dredhonte mes pyllit, bisedat nuk kishin të mbaruar. Ata të dy, mustaqja dhe tjetri me xhaketat meshini, po flisnin me dy vajza të kaldajës. Flisnin dhe qeshnin. Vetëm Jorgua heshte. Ajo që kishte ndodhur pak më parë i rëndonte mbi krye si një peshë e rëndë. Një nga vajzat e autobusit, një vajzë flokëverdhë, po e vështronte pa ja hequr sytë. E pa dhe ai. Po vështrimi i saj ju duk qortues, ju duk sikur ajo po e qëllonte.

«Po ti sot, pse dole veç shokëve?! A e pe atë...?!»

— Kushedi ç'e ka Qemalin, — mendoi ai dhe pa nga dritarja në errësirë. — Djalë i mirë Qe-

mali. Ishte futur si div në katin e parë, kur lëngu mbytës po derdhej nga tubacioni dhe po merrte derës së ndërtesës tetëkatëshe.

Përsëri vajza me flokë të verdhë po e shihte.

— Ja, kështu si ajo po më vështrojnë të gjithë, — mendoj Jorgua dhe përpiu autobusin me një vështrim. Punëtorët bisedonin, qeshnin. Vetëm ajo po e vështronte atë. Vetëm ajo. Dhe Jorgos i dukej se ajo vazhdonte t'i fliste, ta qortonte:

«...Të gjithë u vërsulën ta ndalnin amoniakun. A i pe mekanikët si vraponin me kondragazet në fytyrë?! Po kryeinxhinierin, drejtorin, sekretarin e partisë?..»

Ai i kishte parë ata.

— Mbahuni shokë, — u kishte thirrur drejtori të tjerëve. Kokat e tyre, sa dukeshin, humbisnin sërish në katrorët e dritareve. Amoniaku i mundonte, u përvëlonte sytë, u merrte frymën. Po aparatet, vendet e punës nuk duheshin braktisur. Dhe fytyrat e shoqeve dhe të shokëve dilnin një çast sa mirrinin ajër të pastër dhe shkonin sërish pranë shigjetave të manometrave dhe kalimmatsave që lëviznin si gishta nervozë.

— Hë, mor, se gjë e vogël është, — i kishte thënë Jorgos mustaqja kur po shihnin nga dritarja e repartit. Dhe, me të ndjerë erën e fortë të amoniakut, kishte rrudhur fytyrën dhe ishte larguar. Po Jorgua kishte mbetur te dritarja...

Autobusi çante përpara. Jashtë, pishat anës rrugës, vraponin si hije, të trembura nga dritat e tij dhe humbisnin pas në errësirë. Njeriu me mustaqe diçka po i shpjegonte një çupe të shëndoshë, veshur me një fund të shkurtër e të ngushtë. Lë-

vizte këmbë e duar dhe zëri i tij dëgjohej mbi gumëzhimet e zërave.

Autobusi ecte, ndërsa vajza flokëverdhë nuk ja ndante sytë.

«... A i pe ata tre mekanikët? Dy ishin të rinj, një i vjetër. Të tre u turrën të mbyllnin ventilin e ta hidhnin rrjedhjen në linjën rezervë. Po dualën shpejt. Pastaj u fut Qemali...»

— Ja, ky do që të duket para të gjithëve, — dëgjoi Jorgua njeriun me mustaqe të fliste për Qemalin.

— Hej budallai. Ç'i duhet atij që futet? — kishte shtuar edhe ai me xhaketë meshini.

Po edhe Qemali kishte dalë shpejt dhe e kishin çuar te çezma e ftohtë. Rrjedhja nuk pushonte. Pas tij qenë futur sërish të tre mekanikët. Qe futur edhe inxhinieri. Nga repartet e tjera zbrisnin njerëz të tjerë për ndihmë. Shokët mbanin dy-tre vende pune dhe çonin vullnetarë që të mënjanohej sa më parë avaria.

Nga dritarja e repartit dukeshin qartë të dy rezervuarët. Lëngu pa pushim derdhej. Niveli po zbriste poshtë gjysmës.

— Do të marrin ajër pompat dhe vaj halli pastaj... — mendoi Jorgua dhe u foli shokëve:

— Do të shkoj edhe unë aty poshtë:

— Je në vete!? — ja priti ai me xhaketë meshini.

— Rri ore. Kemi maqineritë. Furra nuk do lënë vetëm, — e pasoi mustaqja. Ai mori levën e furrës dhe ja dha Jorgos; — trazoje pak kazanin! — i tha.

Jorgua e shtrëngoi fort dorezën e hekurt dhe

i mëshoi poshtë me tërë trupin. Maja e levës takoi me faqen e brendshme të furrës dhe nxori një klithmë të zgjatur.

— Dëgjo, — foli mustaqja dhe ju afdua: — Unë pandeha se do të shkoje me tërë mend. Ha, ha, ha! Rri ore! Aty janë të gjithë. E ç'duhemi unë e ti? Pastaj furra nuk do lënë vetëm, ë, apo jo? — dhe e kishte qëlluar në shpatull duke qeshur fort.

Ajo e qeshur e godiste rëndë Jorgon. Ajo i ishte dukur si klithmë e një njeriu të vetmuar, të mbetur në njërën anë të një humnere. «Po ne e kemi mbajtur furrën edhe me një njeri, — mendoi dhe e lëshoi mashën në dyshtemenë metalike të repartit... «Thasët, thasët! I nxirrni jashtë se po lagen!» — ishte dëgjuar zëri i kryeinxhinierit. Të gjithë ishin turrur pas tij në mes të lëngut që derdhej e derdhej pa pushim. Koha s'priste. Punëtorët mbartnin thasët në kurriz, në duar dhe i stivosnin jashtë në vend të thatë. Era e sulfurit të amonit, që dilte nga ato thasë, dhe era e amoniakut u çante hundët. Por ata nuk ndaleshin.

Jorgua i kishte parë të gjitha këto nga dritarja e repartit të vet. Të gjitha. Dhe tek i shihte e ndjente se diçka e kundërt me ato që thoshin të dy shokët po e shtynte drejt atyre që luftonin atje poshtë. Këmbët e çuan te shkallët e hekurta dhe nisi t'i zbriste shpejt. Nga pas dëgjoji zërin e mustaqes:

— Ku shkon, budalla!

«A e pe atë maqinë që të kaloi para me shpejtësi dhe mori nga qyteti?! — i dukej sikur i flisnin Jorgos sytë e vajzës flokëverdhe të auto-

busit. «Ishte Qemali me njërin nga mekanikët e vegjël. Ata e mundën amoniakun. Ata e detyruan lëngun të kalonte në kazanet e boshatisur. Ti atëherë dilje nga reparti, kur ata të dy, Qemalin dhe mekanikun e vogël, po i çonin drejt qytetit. Ajo maqinë po çonte heronjtë... Po drejtorin a e mban mend ç'tha: — «Në këto raste njihen njerëzit e uzinës, njihen ata që e duan atë. Njihen sehirxhinjtë që vijnë e shohin se si të tjerët hidhen mes rrezikut pa pyetur për jetën. Të kujtohet? Ja, këto tha drejtori».

Jorgua kishte mbetur vetëm në shesh. Ai shihte i habitur kryeinxhinierin dhe dy punëtorë që po kërkonin diçka mes thasëve. Përsëriste me vete ato që kishte thënë drejtori. I dukej sikur çdo fjalë ishte thënë për të. I dukej sikur çdo gjë përreth, në atë shesh, po e vështronte, sikur nga të gjitha dritaret e reparteve, gjithë turni, kishte nxjerrë kokën dhe po e shihte, po i fliste atij. Ju kujtua Qemali, shoqëria që kishte me të. Pastaj tërë ajo që ndodhi. Dhe që kthyer në repart, atje ku furra rrotullohej si gjithmonë rëndë dhe me një zhurmë të mbytur.

— E, o trim, e munde amoniakun? — kishte folur mustaqja. — I çuan dy urgjent. S'ka shaka. Amoniaku... — Ai do të kishte vazhduar të fliste ende, por vështrimi i rëndë i Jorgos e shtangu dhe ai u tërhoq i habitur.

Ja, kështu kishte ndodhur në turnin e tyre. Në autobus nuk flitej gjë tjetër veç për avarinë e asaj dite, për Qemalin dhe për mekanikun e vogël.

Jorgua, ai me mustaqe që ngjante si detar, dhe tjetri me xhakëtë meshini heshtnin. I dyti kafshonte çipin e mustaqeve, ndërsa Jorgua me sho-

kun tjetër shikonin jashtë. Ata ishin të huaj në këtë bisedë.

Vajza me flokë të verdhë, kur dëgjonte të flisnin ashtu për shokun e vet Qemalin, ulte kokën dhe kafshonte buzët. Pas pak vështrimi i saj ishte kryqëzuar sërish me atë të Jorgos. Dhe Jorgos ju duk se ajo bisedë do të vazhdonte ende me të. Ata sy do ta pyesnin prapë:

«Ti pse u ndave nga shokët? Ti e ke patur shok Qemalin. . .»

E si të mos i kujtohet Jorgos ajo natë. E si të mos i kujtohen ata, tre shokët e vet të asaj nate të madhe, kur uzina e tyre do të prodhonte përherë të parë.

— Avari në linjën e ujit, — u kishin thënë.

Dhe ata të katërt ishin nisur nëpër natë. Vullnetarë. . . E kush nuk do të dilte vullnetar? Binte shi. I kujtohet mirë Jorgos. Ecnin nëpër fushë duke ndjekur linjën që humbiste herë pas here në dhe-rat e mufatura nga uji. Kishin qëndruar pastaj para një pellgu. Ujët buronte me furi nga bërryli i plasur pranë saraçineskës. Pa fjalë ishin zhveshur dhe pa i urdhëruar njeri qenë futur me radhë në ujin e ftohtë; Jorgua, Qemali, Stefani, ndërsa i katërti ndriçonte me bateri. Po. I kujtohet mirë Jorgos. Saraçineska e thellë në atë ujë të turbullt i kishte munduar shumë. Ajo duhej mbyllur pa tjetër. . . Edhe tani në autobus ndjente ftohtësinë e atij uji. . . Sa dilyn futeshin prapë. Brenda në ujë një botë e ftohtë, e turbullt. Kishte mbetur aty brenda i përplasur pas hekurit të ventililit. E kishin nxjerrë pa ndjenja shokët. Si një ëndërr e gjatë e bukur kishte qenë ajo natë. Kishte hapur

sytë. Qindra bateri ndriçonin trupat e tyre të qullura, trupat e shokëve. Hëna, që ndiqte tutje disa re të zeza, herë-herë derdhte mbi ta një dritë të bardhë, ndërsa shiu ende rigonte dhe dukej sikur mijëra shiritë të argjendtë derdheshin nga lart mbi supet e tyre. Sa shkëlqenin ato pika mbi krahet, supet dhe flokët e lagur. Edhe tani i kujtohej ai vezullim i çuditshëm i pikave të shiut mbi trupat e shokëve, aty, në atë fushë të hapur mes baltës. Shokët ishin futur prapë. Ventili nuk bindej. Ishin qetuar disa çaste dhe prapë ishin krehur në ftohtësirën e turbullt, derisa e kishin mbyllur. Pastaj Stefani me atë që kishte bateritë kishin marrë drejt uzinës për të lajmëruar saldatonin. Jorgua me Qemalin do të hiqnin ujët. Dhe ujët ishte hequr shpejt. Ishin ulur pastaj mbi mushamanë e Qemalit, ndërsa të tijën e kishin hedhur mbi kokë. Eh, ajo natë e madhe aty mes fushës! Cigaret shuheshin njëra pas tjetrës me një zhurmë të athtë nëpër pellgjet e vogla. E për çfarë nuk folën atë natë? E për çfarë nuk ëndërruan? E shihnin uzinën që atë natë të lëvizte nofullat e veta vigane e të prodhonte. Shihnin ujin, ja, aty nën këmbët e tyre, të shkiste në ato faqe hekuri të linjës e të shkonte në uzinë. Në uzinën e tyre të re e të bukur.

Po ja. Një ditë ai ishte prishur me shokun e vet. . .

. . . Autobusi ndali. Zbritën ata të centralit. Pylli kishte mbetur pas dhe ata po hynin në qytet. Përsëri Jorgua kujtoi atë që kishte ndodhur në turmin e tyre: Sa larg qëndronte ai nga Qemali! Sa kishte ndryshuar! Ishte bërë një njeri tjetër.

Në stacionin e fundit zbritën bashkë me mustaqen dhe me shokun tjetër që mbante xhakëtën prej meshini të hapur. Rrugën për në shtëpi e bënin bashkë. Po atë natë Jorgua mori nga e djathta, nga shkonin më të shumtët.

— Ku po ikën? — e pyeti ai me xhakëtë meshini dhe i dha zinxhirit lart deri te gryka. Jorgua u kthye. Sa i vogël ai zë. Si një grahëm e dobët, aty ku rruga mirrte nga e majta dhe humbiste tutje në kthesë pas bar-lulishtes. Të dy, të çuditur, po vështronin shokët e turnit që po shkonin grumbull drejt lagjes «Partizani». Vetëm ata kishin mbetur veç atë natë. Vetëm ata të dy. Dhe Jorgua i pa të dy, të mbetur ashtu në këmbë, ndërsa era u rrihte flokët. Dritat e neonit derdheshin mbi grumbullin e punëtorëve, që kishin marrë udhën drejt spitalit. Një bardhësi e ëmbël. Se ata nuk po shkonin të flinin atë natë. Ata donin të ndodheshin pranë Qemalit dhe mekanikut të vogël. Aty mes tyre ishte dhe vajza me flokë të verdhë. E pa atë Jorgua. I pa dhe flokët e saj të bukur dhe mendoj:

— Ja, ashtu vezullonin ato pika uji atë natë mes fushës mbi supet tona, mbi supet e Qemalit. Ndrriçonin bukur ato.

Ai i shihte edhe tani. Ato ishin aty. Tërë ajo natë e madhe, e bukur po kthehej sërish, ajo natë po e thërriste:

— Këtej, këtej kalo!...

Ata të dy kishin mbetur pas. Ata ishin larg tani, atje pas, ku rruga merrte kthesën e humbiste në errësirë, kurse Jorgua nxitonte pas shokëve. Dhe i dukej se po dilte nga një botë e largët, e vogël.

DO TA BËJMË, SHOKË!

Kishim ditë që mblidheshim për të njëjtën gjë. I njëjti problem rrihej e rrihej në atë dhomë të asaj ndërtese të lartë.

Inxhinieri, nga xhepi i majtë i xhaketës nxori një bllok të vogël me kapak gri. Në atë bllok ishin shënuar të gjitha fjalët që ishin thënë në atë dhomë për tri ditë rrjesht. Uzina, e zbërthyer, e çmontuar në dhjetëra formula, në kalkulime, në fjalë dhe në diskutime ishte atje në atë fletë bloku.

Dhe atë natë, tërë ata që ishin në dhomë e panë atë bllok, në dorën e inxhinierit.

— Nuk bëhet shokë — tha inxhinieri.

Të gjithë ishin ngritur pas asaj fjale. Vetëm unë s'po luaja vendit. Unë me Stefanin. Më vinte dhe inat me shokët, që ishin ngritur ashtu pas asaj fjale dhe kishin marrë drejt derës duke shtyrë një-ri-tjetrin..

Stefani, i qetë dhe pak moskokëçarës si gjithmonë, kishte ndezur një cigare dhe shihte nga dritarja duke nxjerrë nga goja rrathë të kaltërt tymi.

Inxhinieri veshi pardesynë dhe zgjati dorën mbi raftin e librave për të marrë çelësin.

— Ikim, — dëgjova Stefanin.

U ngrita dhe të dy dolëm nga dhoma. Nga pas dëgjuam derën që krisi e pas pak inxhinierin që na kaloi pranë e na tha:

— Natën e mirë, djema.

— Natën e mirë, inxhinier.

Poshtë, nga shkallët, arrinin të mbytur zërat e shokëve, që zbrisnin.

— Ore, u bëmë haram për shtëpitë tona.

— Na harruan fëmijët tanë.

— Boll, ç'e zgjasim?! U bë tërkuzë. S'bëhet dhe pikë.

— Asgjë s'është absolute, i dashur. Ja, i vure një bisht asaj pikës dhe u bë presje.

Te dera e repartit më zgjati një cigare. E ndeza dhe ecëm të heshtur. Tutje u dëgjua të kërkelinte porta metalike e uzinës dhe pamë shokët tek nxitonin.

— Lua, se një maqinë.

Ne kishim kohë që prisnim dhe kot u nxituam. Maqina humbi në errësirë. Që larg, bashkë me zhurmën e motorit, ndihej dhe zëri i Zijait tek thërriste:

— Jepi Kapino, jepi vëlla, shkelja...

Kudo në uzinë ishin bërë mbledhje ato ditë. Mbledhje për punën, për kohën, për rendimentin. Puna po peshohej në një kandar të mirë e të saktë. Koha po copëtohej në sekonda. Në të gjitha reparatet po shikohej mundësia e normimit të punës. Kishin punë ata të drejtorisë. Filluan të lëviznin. Më në fund na erdhi edhe ne radha. Ne, brigadës së pastrim-kolonave.

— E pse në fund fare ne? — Këtë pyetje ja bëja kaq herë vetes. Këtë pyetje bënin edhe shokët e mi. Ndoshta ishin çuditur ata të drejtorisë kur panë kërkesën tonë. Patjetër s'e prisnin këtë gjë edhe nga ne punëtorët e pastrimit të kolonave. Kjo u duk këto net mbledhjesh. Ato zëra i ndjeja ende.

— Nuk bëhet, djema — thonte inxhinieri.

— Po pse, inxhinier?

Dhe inxhinieri dukej sikur kapej ngushtë në ato çaste. Nxirrte blokun me kapak gri. Duke e shfletuar, fliste. Fliste me zjarr dhe herë-herë hidhte vështrimin mbi ato fletë të zhgaravitura.

— Dëgjoni, more shokë! Po ju kini tjetër proces pune. E ç'normim mund të kërkohet për punën tuaj? Ju s'e plotësoni kurrë atë normë që thoni. Vetëm pastrimi i një kolone ju ha 13 ditë të mira, pa folur për kolonën e karbonetimit që do dy muaj. S'ka stabilitet pune te ju...

Mua s'më vinte mirë që mbledhja të mbyllej ashtu me fjalët e tij. Ajo që po kërkoni, duhej kërkuar mirë. Pas meje fliste Batua, Stefani, Kadriu... Dhe mbledhja shtyhej.

Por sonte shokët ishin lodhur.

— Ta marrë djalli, ta marrë, — bërtita me zë. — Kisha mbetur vetëm, vetëm me mendimet e mia. Shokët ishin lodhur. Ata ishin mërzitur nga ato që ishin thënë e stërthënë për mbrëmje të tëra.

— Ore. Mos vrit shumë mendjen. Po, dëgjo.

— Lëre, — i thashë. Nuk doja të dëgjoja asgjë. Kishim ecur një copë rrugë të mirë pa folur dhe po arrinim te Ura e Kumeve, kur një «Skodë»

frenoi dhe u gjendëm lart. Maqina u nis pa hipur mirë dhe ne u përplasëm si dy thasë në spondet anësore të «Skodës», duke shkundur mbi kryet tona kokriza kripe. Ndjehesha i lodhur. Shtriva këmbët dhe ktheva kokën nga Stefani. Pinte duhan dhe shikonte pas rrugën që zgjatej e gjatë dhe e zezë. Maqina ecte mirë dhe ngaqë ishte pa ngarkesë kërcente lehtë dhe ne tundeshim duke u përplasur hera-herës me njëri-tjetrin. Kokrizat e kripës mbi karroceri dukej sikur loznin një valle të rrëmbyer e të hazdisur. Plepat anës rrugës shfaqeshin shpejt dhe po aq shpejt zhdukeshin, duke lënë pas vetëm fëshfërimën e gjetheve. Tutje deti ende s'ishte qetësuar nga ajo furtunë që kishte bërë para pesë netësh. Në mes ndriste një vapor. Ai dukej sikur i trembej erës së detit me ato dritat e veta.

Vapori priste të shkarkohej në port. Maqina ecte shpejt dhe ne e harruam atë duke u kredhur në mendimet tona...

— Hej, dëgjo vëllanë këtu. A e di ç'më tha ajo studentja...?

Stefanit nuk i rrihej pa më thënë sërish atë që s'mbahej mend sa herë ma kishte treguar. Nuk doja të bëja atë rrugë deri në qytet vetëm, vetëm me mendimet e mia dhe ktheva kokën nga ai. E dija ç'do më thoshte. Në atë mbrëmje që kishte bërë uzina, kishim ftuar dhe studentët praktikantë. Kur radhën e kërcimit e kishin shoqet, pa e zgjatur Stefani kishte vajtur dhe kishte marrë për të vallëzuar një nga ato studentet praktikante të uzinës sonë.

Ajo kishte kërcyer me të, po i kishte thënë:
«S'është mirë kur veprojmë kështu. Në mbrë-

mje vendoset një rregull dhe duhet ruajtur Stefan».

Stefani ishte skuqur, po pastaj s'e kishte çarë më kokën. Ai kishte vajtur dhe një herë tjetër ta merrte, por ajo e kishte ulur pranë vetes dhe ja kishte shtruar një bisede me të që Stefani nuk e harronte kurrë. Ndaj dhe e tregonte vazhdimisht.

Unë e dija ku donte të dilte Stefani. Ai donte që të vinte ajo inxhinierja këtu e pastaj të luf-tonte.

— Stefan, ti mbete gjithmonë me botën tënde. — i thashë. — dhe sot ne jemi shumë... Jo, Stefan. Ne s'kemi ç'të presim më. Po ti duhet të shkundesesh.

Stefani nuk dëgjonte nga këto. Ai mendonte për atë vajzë inxhinierë si një njeri që do të zgjidhte shumë probleme po të vinte këtu. Ajo i kishte thënë shumë gjëra për punën. Dhe ai mendonte për të... Maqina ecte në rrugën e gjatë të asfaltuar. Ndërsa unë mendoja...

* * *

Në brigadë bëheshim njëmbëdhjetë vetë. Veç Petros, që ishte më i vjetri nga ne dhe i thërrisnim usta, të tjerët ishin të rinj, kush i martuar e kush beqar. Si çdo brigadë, edhe ne kishim dhomën tonë. Brigadieri kishte dhomën fqinje dhe zhvishej veç nesh.

— E po, i takon. Brigadier hesapi, — e ngac-monte Zijai.

Në atë dhomë të katit të katërt kishim do-llapët tanë, në krye të të cilit secili, me kaligra-

finë e vet, kishte shënuar emrin dhe mbiemrin. Aty zhvisheshim. Disa hanin dhe bukë aty, ndërsa të tjerët, më të rinjtë, hanin në mencë. Një derë më të djathtë komunikonte me dhomën e dushit. Aty, në një tel, gjeje të varur përherë pece, peshqirë ose kominoshe pune të lara. Në murin përballë ishte futur një pasyrë e madhe katërqoshe. Tërë qereç fytyrës nuk dilej qytetit. Pasqyrën e kishte vënë Batua, më i riu nga ne. Secili vishte çizmet, kominoshet dhe niseshim në punë pranë kolonave. Puna jonë ishte ndoshta më e thjeshta në uzinë. Por edhe ajo kërkonte mjeshtëri. Edhe te ajo kërkohej art. Ato kolona të larta që mbështetnin kryet lart, në katin e shtatë, ndaheshin në dhjetëra seksione të vogla. Secili nga ne kapte një seksion. Çdo seksion i ngjante një shpelle, në trupin e së cilës ishte rritur një kërpudhë e bardhë vigane. Nga një e çarë lart e çdo seksioni derdheshin lëngjet, përplaseshin, përziheshin mbi trupin e kërpudhave dhe vazhdonin të binin poshtë me radhë deri në seksionin e fundit. Që andej, pompa të fuqishme e çonin lëngun e përpunuar lart në degëzime të reja linjash, por në të tjera kolona të larta e të rënda. S'e ç'ishte ai lëng e çfarë formule kishte s'dinim gjë (ndoshta ai egzistonte në ato fletë bloku të inxhinierit). Por një gjë e dinim mirë. Çdo gjë metalike, muret, pjesa e kërpudhës, dhëmbët ku shkiste ai lëng, gjithshka brenda në kolonë vishej nga një shtresë e bardhë që ne i thërrisnim shllam. Çdo ditë pune, ajo shtresë rritej, dhe në krye të muajit, shllami blokonte linjat e seksioneve përfundimtare. Kolona blokohej. Ajo duhej pastruar. Lëngu kalonte në ko-

lonën rezervë dhe puna vazhdonte. Hapeshin dritaret e rënda metalike për ajrim dhe pas tri ditësh futeshim ne, brigada e pastrimit.

Dhe ne e njihnim mirë erën e atij gazi të padukshëm brenda në kolonë.

Amoniak. Formula NH_3 . Thërriste Batua përherë gazmor dhe vishte kontragazin për t'u futur brenda. Ne futeshim në seksionet tona dhe nisnim punën. Secili kishte veglat e veta: daltën, çekanin, syzet mbrojtëse, fshesën metalike, kontragazin... Brenda ishte ngushtë. Kishte raste kur s'të tepronte vend të ngrije as çekanin e të qëlloje mbi daltë. Dhe rrije me orë të tëra me kurriz mbështetur mbi kërpudhë dhe me duar shtrëngoje fort daltën, çekanin, ndërsa copat e shllamit të binin mbi fytyrë.

— Filloi kovaçana, — ngacmonin teknologët. Por ne nuk mërzhiteshim. S'na mbetej hatri. Ne kënaqeshim me punën tonë. Përditë secili nga ne hapte seksionin e vet. Përditë daltat tona nisnin bisedën me çekanët tanë. Bisedë metalike. Çekanët qëllonin fort derisa maja e daltës puthej me faqet e trasha të kolonës. Shllami binte peta-peta dhe seksioni brenda merrte formën e tij të parë i pas-tër, i gatshëm. Me fshesa e nxirrnim jashtë nga dritaret, ndërsa të tjerët e mblidhnin poshtë dhe me karro e derdhnin në det. Ne punonim dhe ndjenim kënaqësi.

— Vjen një ditë kur edhe hekuri vishet nga një cipë shllami e bardhë dhe bëhet pa jetë, vdes. Nuk vlen më, po qe se mbi të nuk vihet dorë. Kështu ngjet dhe me njerinë kur ai nuk vë re ndryshkun që zë. Ai përditë, sado pak, vishet nga një cipë e atillë si punë e shllamit. Nën të zënë

vend gjëra aq të vogla, por që duhen shkundur çdo herë. Duhet shkundur mirë, se një ditë ato rriten e bëhen aq të mëdha, sa njeriu mësohet me to. Edhe vdes në mes tyre.

Kështu dëgjoja të fliste usta Petron sa herë që mbaronim seksionin e fundit të kolonave. Ne i kthenim jetën sërish hekurit. Daltat tona të mprehta, duart tona të forta i kthenin jetën hekurit. Dhe kjo ishte puna jonë. Ne po mësoheshim çdo ditë me të. Dhe me amoniakun. Kishte kohë që Zijaj punonte pa kontragaz.

«E ç'normim mund të kërkohet për punën tuaj... vetëm pastrim i një kolone ju ha 13 ditë të mira...» — thoshte gjithnjë inxhinieri.

Ne s'duhej t'i jepnim shkas inxhinierit të fliste kështu për ne. S'duhej t'ja lejonim vetes një gjë të tillë. Por ja që ajo ishte e vërtetë. Ne sikur na pëlqente ai ritëm i zakonshëm e pak i mërziqshëm që ndiqnim në pastrimin e çdo kolone. Çdo ditë ndiqte tjetrën dhe ne përherë na shihje tek vishnim kominoshet, mirrnim daltat e çdo njëri nga ne futej në seksionin e vet. Për çdo kolonë na duheshin plot 12 ditë. As që na pëlqente ta thyenim atë monotoni, që po vendosej ashtu pa kuptuar në punën tonë. Ne mendonim pak për kohën, për shkurtimin e saj. Dalëngadalë në veten tonë po grumbullonim atë cipë shllami, për të cilën fliste usta Petrua sa herë që mbaronim seksionin e fundit të kolonave. Por ato tri ditë u shkundëm mirë. Ato tri ditë ne thamë se mund të bënim shumë gjëra. Ne u përleshëm...

Batua — Po tri ditëshin e harruat ju?

Inxhinieri — ...

Zijai — Ato ditë asnjë nga ne nuk mbajti as kontragaz. Apo jo, usta Petro.

Usta Petrua — Ato tri ditë vlejné sa për tre vjet punë. Mësuam boll, djema, ato ditë.

Kadriu — Kaq shpejt u zhduk nga kujtesa juaj ai aksion?

Inxhinieri — Të kuptohemi, shokë. Aksioni mbetet aksion, e puna punë.

Brigadieri — Mirë thotë. Ato ditë, vetë drejtori me sekretarin e partisë u futën në kolonë.

Shumë zëra — Aksion, ore.

Ato tri ditë ne mësuam me të vërtetë shumë. Aty e pamë qartë kohën të copëtohej në sekonda, e pamë të çmohej si flori. Në atë kohë s'kishte më vend për sorollatjet e kota, për cigaret që shoqëroheshin përherë me biseda të gjata. Ai kronometrim i krijuar nga vetë ne ruhej gjatë tërë 480 minutëshit. S'pranonte plogështi e gabime. Ato ditë, puna dhe vetë ne u peshuam mirë.

Kadriu — Çekanët pneumatikë shkurtojnë një kohë të mirë pune. Pse s'i përdorim më?

Brigadieri — Ju vetë s'i kini dashur.

Inxhinieri — Ju ka pëlqyer të punoni me metodën tuaj të preferuar, se dhe ashtu nuk vriteni dhe lodheni më pak.

Stefani — S'është e vërtetë inxhinier. Ata kanë qenë difektozë, prandaj dhe i braktisëm.

Brigadieri — Ngadalë. Mos u nxeni, djema.

Tek ai organizim duhet të ndaleshim ne. Andej duhet të niseshim, të kërkonim. E këtë duhet ta kuptonim në radhë të parë ne, unë, Stefani, Zijai, Usta Petrua, pastaj brigadieri me inxhinjerin apo vetë drejtori.

«Vjen një ditë kur edhe hekuri vishet nga një cipë e hollë shllami dhe bëhet pa jetë, vdes. Nuk vlen më, po qe se mbi të nuk vihet dorë. Kështu dhe me njerinë...» thoshte usta Petrua...

«Ju vetëm pastrimi i një kolone ju ha 13 ditë të mira, po të mos flasim për kolonën e karbonatimit që do mbi dy muaj...» i thoshte vazhdimisht inxhinieri.

Ndoshta do të ndaleshin edhe tek ajo kolonë. Për të flitej shpesh në brigadën tonë. Ne s'dinim ç'kishte brenda. Kishim dëgjuar se një javë të tërë ajo lahet me ujë të nxehtë për të larguar erën e gazrave...

Maqina u trondit dhe unë u shkunda nga gropat e rrugës. Tani ishte pjesa e paasfaltuar.

Përpara ndriste qyteti. Nga pas kishin lënë pyllin, detin, vaporin... Mbi karroceri, kokrizat e krijës vazhdonin ende vallen e tyre të shthurur.

Ndoshta ajo provë do të na shkundte mirë të gjithëve. Do të ishte provë e madhe, mendova përsëri me vete. Dhe m'u shfaqën bisedat, mendimet e shokëve.

Maqina ecte.

* * *

Kaluan ditë dhe ne mendonim e mendonim për punën tonë. Më në fund u mblodhëm. Ishte mbledhja më e shkurtër që kishim bërë deri atëhere. Shokët e përkrahën mendimin tonë. Dy vetë kishin ngritur supet.

— Ne s'dimë si është brenda. Mos bëni hesape në tym.

— More shok. Po ne do ripërtërijmë ato tri ditë. More.... ishte Zijai që s'përtonte t'i sqaronte. Brigadieri kishte heshtur gjatë asaj mbledhjeje. Në fund vetëm u dëgjua të fliste.

— Mos i bini hekurit me kokë... .

Po në atë mbledhje ishte vendosur. Të gjithë kishin folur dy fjalë. Dhe Kadriu, Batua dhe usta Petrua. Ne vendosëm që kolonën e re ta pastronim për 8 ditë. Sinjalizuaam drejtorinë. Drejtori caktoi inxhinierin tonë të merrej me këtë punë. Sinjalizuaam sekretarin e partisë. Na përgëzoi.

Dhe ne filluam përgatitjet. Krahas punës në kolonat e vjetra përgatiteshim edhe për kolonën e ardhshme. Ishte një përgatitje e fortë. Secili kishte marrë një detyrë. Takonte që cigaret të liheshin përgjysmë apo të shuheshin të harruara mbi kapakët e dritareve apo mbështetur në bishtat e çekanëve. U porositën dalta të reja, të mprehta veç çekanëve pneumatikë.

Inxhinieri e kishte pritur i habitur dhe kishte buzëqeshur me propozimin tonë. (Kujtonim se sërish do të fuste dorën në xhep dhe gishtërinjtë e hollë e të shkathët do të nxirrnin andej atë blok me kapak gri. Po ajo nuk ndodhi).

Ai kishte heshtur tërë ato ditë. Dukej sikur priste të luante kartën e fundit. Dhe kjo s'vonoi. Pas një jave u bë dhe ndërrimi i kolonës. Për dy ditë kolona, që tani heshtte, u la të ftohej. Ne s'na nxinte vendi. Prisnim të fillonim. Gjithshka ishte përgatitur si ato tri ditë. Starti po afronte. Tani kisha shokë plot. Unë nuk isha i vetëm.

Atë mëngjez i pashë të gjithë ata të brigadës rrëzë kolonës. Në këmbët e tyre qëndronte i çmon-

tuar një bërryl linje. Ishim mbledhur grumbull rreth tij dhe shihnim të heshtur. Prapa kolonave më zunë sytë inxhinierin tek bisedonte i qeshur me një teknolog. Dikush e shtyti bërrylin me këmbë dhe u largua. Dhjetëra sy e shihnin atë bërryl, thua se kishin përpara një kafshë të rrallë. Tërë ai seksion ishte zvogëluar dhe mijëra kristale të bardha, të hirta mezi linin të shihje një vrimë sa një dhjetëqindarkëshe. I tillë ishte brenda tërë ai degëzim linje. Gjithë ajo kolonë me ato kristale ishte veshur. Ne njihnim shllamin e bardhë, por këto kristale për herë të parë po i shihnim. Zijai i preku me dorë dhe tha:

— Të fortë...

Një tjetër pruri një daltë dhe pas pak po ato kristale i pamë të shkërmoqeshin, të prisheshin. Ai që qëlloi me daltë pështyti dhe u largua drejt dritares duke zënë sytë me dorë.

— Amoniak, — foli Zijai dhe u ngrit në këmbë. Dikush kishte dhënë urdhër. Tre mekanikë e kishin çmontuar atë bërryl dhe e kishin lënë aty. Kristalet e hirta na vështronin ftohtë.

E dija mirë unë. Këtë e dinin të gjithë. Një e qëlluar e fortë e çekanit mbi daltë prishte qindra kube njëherësh. Dhe që andej plaste gazi i fshehur, gazi mbytes.

— Vështirë e kemi me këtë, — foli Kadriu pa lojtur vendit, me sytë mbërthyer mbi bërryl.

— Thuaj më mirë nuk bëhet, — u ndie nga pas zëri i inxhinierit, që zgjaste kokën mbi supet tona për të parë Kadriun.

— Ti kështu ke folur përherë, inxhinier.

«Eh, Zija, Zija. Ky bërryl është karta e fundit

që po luhet» — tha ai si me vete. Tërë atë ditë inxhinieri kishte heshtur dhe kishte qeshur me vete.

Bërryli qëndronte në këmbët tona dhe kristallet vazhdonin të hidhnin mbi ne vështrimin e tyre të ftohtë. Ato ishin ndryshe nga shllami. (Shllamin e rrëzonim «çdo ditë petë-petë, e hidhnim me fshehtë nga dritaret e kolonave poshtë, ndërsa të tjerë e derdhnin në det. Në hekurit i kthenim jetën). Po këtu puna qëndronte ndryshe. Amoniaku të zinte... (Por ne u mësuam me të. Dhe kontragazet ka kohë që nuk i përdorim më). Usta Petrua, që kishte heshtur deri atëhere, u ul në gjuhë dhe kërrusi kryet për të parë bërrylin nga brenda. Si e bëri këtë, mbështeti mbi bronketë¹⁾ dorën e vet të plakur dhe foli:

— Djema. Dhe më e lehta punë ka vështirësinë e vet. Unë them se do ta bëjmë.

Dikush vendosi dorën mbi të tijën dhe foli:

— Do ta bëjmë, usta Petro.

Të tjera duar u bashkuan mbi atë bërryl dhe të tjerë zëra u dëgjuan atë mëngjez pranë kolonës.

— Do ta bëjmë, shokë!

---

1) bronketë — pjesë tubacioni.

D A S M A

Dikush, andej nga kreu i tavolinës, përplasi gotën dhe copat e saj plot zhurmë u përhapën nëpër pjatat dhe poshtë në dysHEME.

Kjo ishte dasma e nipit të tij dhe aty do të bëhej ashtu siç do të thoshte ai — xhaxhai i madh, që ishte vënë në krye të asaj tavoline të shtruar me gjithë të mirat. Kjo kishte qenë dhe porosia e të ndjerit. Ai kishte vite që tërë shtëpisë i kishte lënë uratën dhe ishte përcjellë ashtu si ç'i kishte hije një burri të drejtë, një babe të mirë e të urtë. E ja, tani, pas asaj zie, shtëpia gëzonte. Djali i madh martohej. E në atë dasmë dikush duhej të ishte i madh, dikush duhej të urdhëronte e fjalë e tij të mos bëhej dysh. E kjo i takonte patjetër atij xhaxhait të madh.

Po kishte rrudhur ballin xhaxhai. Diçka nuk i pëlqente atij. Diçka e hidhur ndjeu ta çëmbonte kur nipçja buzagaz kishte zgjatur dorën dhe i kishte treguar vendin në krye të tavolinës.

Ai vend i dukej sikur nuk do ta mirrte, s'do ta mbante dot. Nuk do të ishte i qetë aty. Do të flishte, por fjalën askush s'do ja dëgjonte. Ndaj ballin

e tij, atë ballë të rreshkët e të rrahur nga vitet, rrudhat e mbuluan me brazda të thella e të shumta. E ashtu i zymtë do të rrinte tërë kohën, ashtu si një vjeshtë e vogël në ditë vere, gjatë asaj darke të madhe për atë shtëpi, që kishte hapur kanatet e dyerve — dritareve për t'u mbushur me gëzim që sjellin raste të tilla në jetën e njeriut:

— Le të thotë ç'të dojë ai picirruk. Unë do të shkoj në dasmë siç e do zakoni, — i kishte thënë së shoqes. Gruaja kishte heshtur. Ajo, ashtu në heshtje, pranonte çdo fjalë të tij. Çdo gjë që thoshte ai, për të ishte ligj, urdhër. Nipçja i kishte ftuar në dasmë. I kishte ftuar ata të vinin ashtu siç ishin dhe pa një harxh. Gjithshka do të bëhet partizance, i shkruante. Kishte dëgjuar ai për dasma të tilla. Andej nga ferma ashtu bëheshin. Era e tyre kishte nisur të frynte edhe andej nga fshati i tij. E para dasmë e tillë ishte bërë, por ai nuk kishte shkelur aty.

Dasmës duhet t'i ndihet mirë zëri, ndryshe ajo harrohet — mendonte. Të tilla dasma harroheshin shpejt, shumë shpejt.

Tani e ftonte nipi. Ajo shtëpi gëzonte lumtërinë e një biri dhe ai, xhaxhai i madh, do të shkonte në dasmë siç i kishte hije. Ndaj pesë ditë para ditës së dasmës, në shtëpinë e dhëndrrit xhaxhai shkarkoi dy kafshë plot.

— Kot gjithë këto, more xhaxha, kot.

Ai vetëm kishte qeshur nën buzë.

— Hajde, hajde... — Dhe me dorën mbështetur në brez vështronte i kënaqur shtëpinë, njerëzit përreth, që hynin e dilnin me punë e pa punë. Me

atë qëndrim të tij, dukej sikur ai u thoshte të gjithëve «E di unë atë punë».

Por atë ditë dasme ai mësoi shumë gjëra. Ato ditë s'i kishte parë kurrë. Po të mos ishte poterja që bënëin fëmijët përreth, ndonjë përplasje enësh që dëgjohej nga kuzhina apo ndonjë e thirrur nëne a e qarë fëmije, ai (e jo vetëm ai, kështu mendoj xhaxhai) do të kishte menduar se shtëpia e nipçes ishte kthyer atë javë në shtëpi kulture. I shihte çdo mbrëmje ata të «sazeve» të vinin e të zinin të njëjtin vend. Nipçja u dilte përpara i qeshur, qafophej me ta, dhe ata uleshin. Aq i afërt tregohej me të gjithë. E kjo i pëlqente xhaxhait. (Sa i ngjasonte të atit në ato çaste).

I shihte çdo mbrëmje atë javë shokët e nipçes, e mes tyre plot vajza, tek uleshin poshtë pjergullës ku mes veshëve të rrushit ndrisnin dy poça të mëdhenj drite. Gjer natën vonë binin «sazet» e frynte bulçitë ai kalesh i verdhë me atë gërnetë si çibuk. Kishte dëgjuar nga më të vjetrit se Ali Pashai i Janinës pinte duhan me çibucë të tilla. Gjer vonë vallet ja linin vendin njëra-tjetrës. Por ato valle sikur s'puqeshin hiç me ato që kërceheshin në ato anë. I dëgjonte tek këndonin, e ai çibuku u vinte pas, sipas avazit, me atë zënë që xhaxhait i dukej sikur ndillte diçka ogurzezë. Këndonin, por ato këngë s'ja nxinte veshi. I pëlqenin ato këngët ashtu të qeta, pleqërishte. Po këtej nga ferma sikur i kanë harruar. Njerëzit sikur kishin nisur t'i braktisnin ato. Dhe ato këngë të pafuqishme zgjatnin duart e kapeshin pas fundeve, fustaneve, futave të grave. Dhe gratë këndonin. Këndonin këngët që u ishin kënduar dhe atyre. E kapnin shtruar, shtruar. I

këndonin dhëndrrit, nuses, ditëve të dasmës, krush-qëve. Po ajo këngë gati s'dëgjohej. Sa vinte, thellë nga shtëpia shuhej, tretej në atë oborr plot zhurmë. Në ato këngë fshihej një melankoli që përzihej me gëzimin e asaj dite dhe kënga dilte e zverdhur, e dhimbshme. (Kështu i dukej xhaxhait). — U plakën gratë. S'ka kush t'i këndojë më këto këngë tani,— i fliste vetes. Mes atyre zërave, ai dëgjonte zërin e asaj. Asaj që kurrë s'i kishte thirrur në emër.

Të gjitha këto i shihte dhe i dëgjonte mirë xhaxhai. Të gjitha. Dhe ditën kur shkuan për të marrë nusen mushkat i lanë të lidhura. Mushkat i lanë të hanin tagji. Një veturë e re, e pastër priste te praku i shtëpisë. Priste dhëndrrin, priste xhaxhanë.

— Dhëndrri e pret këtu nusen, në konak, — kishte folur xhaxhai.

Vërtet gjatë atyre ditëve kishte parë gjithë ato adete të reja, për të cilat vetëm kishte dëgjuar. Dhëndrrit i takonte ta priste nusen në shtëpi. Ky ishte zakoni atyre anëve. Dhe fjalën e tij nuk do t'ja bënin dysh. Fjala e tij do të dëgjohej patjetër. Fliste zakoni. Dhe atë e kishin zbatuar të gjithë. Dhe ai vetë. Nusen ja kishin prurë në konak, të mbuluar, mbi kalë. Nusen e vogël dhe të mirë, që kërcente poshtë thesit e trembur si një harabel nga pushkët që krisnin krushqit e krisur.

Po ç'kishte dhëndrri? Për ku po gatitej kështu?

— E, o Mete. Këtej janë vënë zakone të reja. Do vemë pas atyre, apo do të bëjmë ndryshe, — ishte ndjerë xhaxhai i vogël dhe kishte vështruar dhëndrrin buzagaz.

Dhe xhaxhai atë ditë ndjeu, aty, para syve të tij, zakonin të ulte kokën, zakonin të futej i mundur në konak. Mushkat i lanë të lidhura. Mushkat i lanë të livadhisnin. Ai mbeti aty, në dhomën e miqve, të pinte kafet dhe të shuante një pas një llullat i menduar. Vetura kishte humbur drejt qytetit.

* * *

Nuse ku kalle këmbët

Aty të rrënçin dhëmbët...

Këndonin gratë. Këndonte zakoni. Vetura ndali në prak të shtëpisë. Një vajzë e vogël hapi derën dhe që andej zbriti nusja.

* * *

Këndonin të rinjtë. Sërish si një ogurzi ishte ndjerë ai çibuku i atij kaleshverdhit. Kënga e grave zvarritej si mjegull mëngjezi, monotone, e pafuqishme. Ajo humbi mes zërave të të rinjve dhe s'u dëgjua më. Nusen e panë të zbriste nga vetura. Ajo s'mbante vello të bardhë. Dukej sikur e kishte flakur tej, në ato re mbi kodër. Mbi flokët e saj të zinj zbardhte një kurorë e vogël lulësh artificiale. «Si kaçet e fushave tona, flisnin sytë e të rejave, që u qeshte fytyra tek shihnin atë, shoqen e tyre, nuse, tek ecte me hap të lehtë drejt praktik, duke patur në krahë shokun e saj të jetës.

— Xhaxhai është zemëruar.

— Pse?

— Punë zakoni. Ai nuk deshi që të vija unë te ti.
 — S'më zemëron kjo. Dua ta takoj. Më ço aty.
 — Jo. Nuk bën.
 — Do të marr nënën, tezen e do të shkoj vetë.
 — Jo, pra.
 — Kij besim te unë. Xhaxhai do më kuptojë.
 — Ai do acarohet më keq. Kështu ka qenë përherë. Në dhomën e burrave, hynin vetëm burrat.
 — E pse të mos ndryshojë kjo sot. E pse të mos ndodhë ndryshe, këtu, në shtëpinë tonë?

I tha nënës:

— Si të jetë më mirë, të keqen nëna.
 I tha tezes (kështu i thërriste gruas së xhaxhait). Ajo vetëm e kishte parë në sy dhe kishte heshtur. Heshtja për të ishte bërë zakon. Ajo fliste rrallë. Duart vetëvetiu u qarkuan pas kokës dhe gishtat shtrënguan fort shaminë.

Dhe humbi në kujtime...

«Atë të enjte, shtëpia e tij nxinte nga njerëzit. Xhaxhai martohej për të dytën herë, dhe, si i ve, dasmën duhej ta bënte vetëm të enjten. Gruaja e parë kishte vdekur. I dukej sikur martohej për herën e parë. E ai do ta digjte. Dhe ashtu kishte bërë.

Mbi mushamanë e pastër, pjatat e bardha prej porcelani ishin vendosur përballë çdo karrigeje.

«Mbi softrat e verdha, mishi i pjekur rrinte përgjërë në tavat e kallajisura disa ditë më parë. Në damixhiana të mëdha, në broka të vogla rakia priste të rrëkëllehej në gurmazet e të ftuarve. Martohej xhaxhai. Në dhomën e burrave, vetëm burrat. Gratë kakarisnin në dhomën e tyre...»

Tani rreth tavolinës ishin nëna, teza, shokët. Xhaxhai, shokë e shoqe të dhëndrrit, nusja në kra-

hë të xhaxhait. Ndaj ballin e tij, atë ballë të reshkët e të rrahur nga vitet, rrudhat e mbuluan me brazda të thella e të shumta. As nuk do të urdhëronte në atë darkë. Çdo gjë e vjetër, që aq pranë e kishte, i dukej sikur e shihte, ja, aty, te dera. Matej të futej, por, sa nxirrte kokë, zhdukej sërish. Ajo ishte e paftuar në atë dasmë. Atë e kishin braktisur një herë e mirë. I shihte të gjitha xhaxhai. Dhe atë nuse, që kishte hyrë në dhomën e burrave, serbes, pa ja bërë tërt syri, e kishte aty, në krahë, tek qeshte, këndonte. E shihte tek kthente gotën me birrë dhe zgjaste dorën nga pjatat e bardha me meze, pa droje, pa turp.

...«Sa shihnin përgun me mish të ulej, të tjera thela derdeshin atë të enjte mbi tavat e kallajisura. Xhaxhai martohej rishtas. Por atë ditë, ai kishte therur kaun e vetëm me bririn e thyer. Që njerëzit të mbeteshin të kënaqur, që miqtë të ngopeshin, që fshati mos pëshpëriste lart e poshtë. Tersllëk në shtëpinë e Metes. Vetë ja kishte ngulur kamën atij kau që e vështronte si njeri, me ata sytë e mëdhenj. E kishte shtyrë thellë, në qafë, aty ku vija e përkulur e kokës zgjatej të bashkohej me shtyllën kurrizore. Kaun e kishin lidhur nga këmbët dhe ai ishte rrëzuar. Ndjeu kamën tek priste gurmazin, damarët e gjakut. Kau vështronte si njeri. Nga sytë e tij rrëshqitën lot. Lot të nxehtë që i ranë Metes mbi dorën e gjakosur. Lot që ndrisnin si margaritarë në atë pellg gjaku. Qante si njeri.

Dhe i kishte ardhë keq Metes. Dhe kama mbeiti ngulur, sipër qafës. Xhaxhai u ngrit, i pafuqishëm për ta shtyrë deri në palcë atë thikë të gjatë e të hollë. Kaun e pa të përpëlitej, kaun e pa të ngrihej, të këpuste litarin e të ecte si i marrosur

nëpër oborr duke rrukullisur gurë e murë prej balte e ç'të gjente para. I dëgjoi njerëzit tek nisën të çuqurisnin.

— Tersllëk — tersllëk.

— Tersllëku i derës së nuses.

— Ka kockë në zemër.

Dhe erdh e u mblodh i gjithë fshati sa hap e mbyll sytë.

Dhe sërish miqtë s'kënaqeshin me atë që kish-te bërë. Miqtë duheshin kënaqur mirë. Ata duhej të dilnin të ngopur nga shtëpia. Dhe u derdh rakia lumë gjersa dita gdhiu e bardhë dhe e freskët...»

E të gjitha për atë, gruan e tij. Atë që rrinte në krah të nuses. Që ajo të silte mbarësi te shtëpia e tij, që shtëpia e tij të mbushej me fëmijë!

Gruaja vështronte nusen, dhe vetja i dukej sikur po martohej sërish. Çdo gjë do përsëritej, çdo gjë do të niste nga e para; po krejt ndryshe. Vehten e ndjente të lehtë. Atë natë të madhe dasme ajo po ngrinte drejt flokëve, për të hequr nga kryet diçka të pakapshme, diçka të ashpër e të rëndë. Diçka që ishte vendosur që ditën që e prunë me kal në shtëpinë e tij, që tani e vështronte nga kreu i tavolinës. (Për herë të parë ulej me të përballë, në një tavolinë.)

Fizarmonika u hap dhe një valle e shtruar grash u përhap në dhomë.

— Teze, — i foli nusja.

— Shpirt i tezes.

— A do më ndjekësh?

.....

— Teze.

Gruaja shikonte nga xhaxhai. Ai kishte ulur kokën dhe trokiste gishtërinjtë mbi tavolinë. Kjo ishte dasma e nipit të tij. Në pjatat e vogla, të bardha, nga një tavë e madhe, një shok i dhëndrrit vendoste ëmbëlsirat.

Gruaja u ngrit. Xhaxhai kapi gotën dhe ajo humbi, e shtrënguar në dorën e tij të madhe. Nusja nisi vallen, e lehtë si flutur. Pas e ndiqte gruaja. Ajo e ndjente t'i shkiste nga kryet ai duvak si thes që e kishte mbajtur nga ajo e enjte. Atë thes që e kishte mbajtur për vite me radhë. Peshën e tij e kishte ndjerë kudo. Ishte guna e një burri të ve. Në atë thes kishte futur për ditë të tëra urdhërat e atij. S'ngopej së pari nusen e re. Ajo nuk mbar-te as vello. Në flokë zbardhte kurora me lule. Ajo kishte thyer në sytë e saj dasmën, tërë jetën e saj.

Pastaj nusja e la ta hiqte vallen. Ndali dhe i hodhi duart në krye. I zgjidhi shaminë dhe e hodhi mbi karrige. Gruaja s'kundërshtoi. Flokët ju varën të lirë, të zez pis, ku tek-tuk zbardhnin tufa të vogla thinjash. Atë thes po e shihte të shkiste. Le të binte.

Dikush, andej nga kreu i tavolinës, përplasi gotën dhe copat e saj plot zhurmë u përhapën nëpër pjata dhe poshtë në dysheme. Ishte xhaxhai.

Vështroi një herë të gjithë dhe sytë i ndali te gruaja. Pastaj u kthye dhe mori nga dera.

— Xhaxha! — i thirri nusja.

— Met! — foli vëllai i vogël.

Dhe miqtë e ndoqën. Nëpër atë zbardhëllimë, që kishte nisur të bulonte tej nga kodrat, u ndie troku i një kali dhe një njeri u duk sipër që ngjish-te fort yzengjitë në barkun e kafshës.

— Iku, — foli nusja.

Për një çast dukej sikur gjithë ai gëzim kishte humbur. Gjithshka kishte ndalur në vend. Por nuk zgjati shumë. Gruaja kapi nusen dhe nipçen për dore dhe foli:

— Hajdeni, pëllumbat e tezes. Bijtë e mi. Gëzoni. U trashëgofshi.

Vallja e lënë përgjysmë nisi prap e lehtë, e qetë. E hiqte gruaja me flokët e lëshuar. Pas saj dhëndrri, nëna e tij, xhaxhai i vogël, nusja, shokët...

Ishte një varg i gjatë, pafund njerëzish. Ishte një valle e madhe.
